

**PÅ JAKT EFTER
SOCIALISMENS
HISTORISKA
NÖDVÄNDIGHET**

En kritik av Rosa Luxemburgs
teori om kapitalackumulationen

av Hans Ödman

Uppsats i Ekonomisk Historia B1 vid Göteborgs Universitet 1985

INNEHÅLL:

Förord.....	s.2
AVDELNING I: Historisk och teoretisk bakgrund till Rosa Luxemburgs teori	
1. Vem var Rosa Luxemburg.....	s.3
2. Problemets historia.....	s. 5
3. Reproduktionsschemans plats i "Kapitalet".....	s. 7
4. Marx' schema for enkel reproduktion.....	s. 11
5. Penningens cirkulation och reproduktion.....	s. 14
6. Marx' schema för utvidgad reproduktion.....	s. 16
7. Rosa Luxemburgs analys a' Marx' schema för utvidgad reproduktion,.....	s. 18
AVDELNING II: Rosa Luxemburgs teori för kapitalackumulationen	
1. Kritiken av Marx' analys,och kritik av kritiken,	s. 22
2. Rosa Luxemburgs egen teori.....	s.31
3. Kritik av Rosa Luxemburgs lösning på problemet.....	s.33
4. Rosa Luxemburgs empiriska exempel.....	s.36
5. Rosa Luxemburgs teori om imperialism och kapitalismens sammanbrott	s,37
6. Kritik av imperialim- och sammanbrottsteorin.....	s.37
7. Rosa Luxemburgs analys av militarismens roll för kapitalackumulationen.....	s.39
AVDELNING III: Orsaker och slutsatser	
1. Orsaker till Rosa Luxemburgs ackumulationsteori.....	s.41
2. Slutsatser för utarbetandet av en kristeori.....	s.42
Noter.,	s.43
Litteraturhänvisningar.....	s.43

FÖRORD

Ämnet för denna B-uppsats i Ekonomisk historia är Rosa Luxemburgs teori om kapitalets ackumulation så som den framställs i hennes båda skrifter ”Kapitalackumulationen” (1913) och ”Kapitalackumulationen – en antikritik (1921).

Syftet med uppsatsen är att redogöra för hennes teori och utsätta den för kritik, samt att dra några principiella slutsatser för fortsatta studier och utarbetandet av en ackumulations- och kristeori för kapitalismen.

I arbetet med denna uppsats har Anders Molander varit mig till stor hjälp som handledare.

I texten förkortas Rosa Luxemburg genomgående till RL; ”Kapitalet 1, 2 och 3” till K1,K2,K3, anges inget annat avses Bohmans översättning utgiven på Bo Cavefors Bokförlag; sidhänvisningar utan titel hänförs till ”The Accumulation Of Capital” av RL utgiven på förlaget Routledge & Kegan Paul Ltd (1971); siffror inom parentes anger utgivningsår för skrifter och födelse- resp. dödsår för personer; noter anges med siffror i texten och finns samlade i slutet av uppsatsen.

Göteborg 1.5.1985 Hans Ödman

FÖRORD mars 2019

Denna uppsats i Ekonomisk historia vid Göteborgs Universitet skrev jag under studierna samtidigt som jag läste Marx ”Kapitalet” noggrant i självstudier under 1984. Jag upplevde då den nya vänsterns nedgång och sökte svar på vad som gått ”fel”. Förbundet Kommunist som jag gick ur 1978 var upplöst, jag arbetade i Facklig Opposition på Volvo och uppfattade mig fortfarande som revolutionär marxist, men såg inte någon annan vänsterorganisation som något alternativ.

Uppsatsen om Rosa Luxemburgs teori om kapitalackumulationen har jag gett titeln ”På jakt efter socialismens historiska nödvändighet”, och det är inte av en tillfällighet. Marx och marxisterna efter honom präglades av 1800-talets stora vetenskapliga framsteg och ville grunda sin politik på vetenskapen i motsats till utopiska socialister som Robert Owen, Proudhon, Fourier m.fl. Att socialism och kommunism var slutmålet i en dialektisk utvecklingsprocess från urkommunism över olika klassamhällen, som utgjorde ”männslighetens förhistoria”, ville man grunda i objektiva lagar för samhällets utveckling liknande Darwins för evolutionen. Historien sågs som vad gäller de principiella dragen predestinerad, om än inte i detalj, och det fordrades att människorna själva skulle förverkliga denna teleologi. Därav Rosas ambitioner att finna de objektiva lagar som skulle föra till kapitalismens slutliga sammanbrott. Denna teori brukar benämnas ”historisk materialism”.

För egen del är det inte en teori jag idag omfattar. Jag ser den som ett arv från Hegel, som Marx endast gjorde upp med beträffande vad som var grunden för utvecklingen, det andliga eller det materiella. Marx behöll Hegels obönhörliga dialektik. Idag ser jag den som en av orsakerna till att marxismens ideologi överallt där den väglett revolutionärerna har lett till ett nytt och nu totalitärt förtryck. Däremot vidhåller jag än idag att ”Kapitalet” fortfarande är en giltig teori för kapitalismens produktionssätt, om än otillräcklig, som den var redan då den skrevs, men än mer i dagens värld. Kritiken av Rosa Luxemburgs teori i uppsatsen ser jag fortfarande som giltig.

AVDELNING 1

Historisk och teoretisk bakgrund till Rosa Luxemburgs teori

1. VEM VAR ROSA LUXEMBURG

Rosa Luxemburg föddes den 5 mars 1870 i Zamosc, en liten stad i det dåtida ryska Polen¹ nära Lublin. Hon föddes i en relativt välbärgad judisk köpmannafamilj. 1872 flyttade familjen till Warszawa och där fick RL sin uppväxt.

Redan i ungdomsåren kom hon i kontakt med revolutionära socialistiska strömningar och som 19-årig studentska var hon tvungen att undfly den ryska polisen till utlandet. Hon reste till Zürich i Schweiz. Där studerade hon juridik och ekonomi vid universitetet. I Zürich kom hon också i kontakt med kolonin av ryska och polska revolutionärer i exil. Tillsammans med sin polske kamrat Leo Jogiches var hon med att grunda Kungariket Polens Socialdemokratiska Parti genom en brytning med det Polska Socialistpartiet utifrån den nationella frågan. Det nybildade partiet hävdade att de polska arbetarna i Kungariket Polen inte skulle kämpa för sin befrielse genom att förena sig med den polska bourgeoisie för nationell frigörelse och borgerlig demokrati som ett första etappmål – vilket var Polska Socialistpartiets linje – utan i stället förena sig med de ryska arbetarna i en kamp som direkt syftade till en socialistisk revolution. Den nationella frågan blev under hela RL:s liv en av de viktigaste stridsfrågorna inom den socialistiska arbetarrörelsen i vilken RL kom att spela en central roll.

Efter att ha avlagt sin doktorsavhandling i ekonomi, ”Den industriella utvecklingen i Polen”, år 1898, bestämde sig RL för att flytta till Tyskland, dåtidens centrum för den socialistiska arbetarrörelsen. Hon förvärvade genom ett skenäktenskap tyskt medborgarskap.

RL kastade sig därmed mitt in i en avgörande strid inom den tyska arbetarrörelsen med inverkan på hela den internationella arbetarrörelsen, en strid som skulle sluta med den definitiva splittningen i två läger: det reformistiska-socialdemokratiska och det revolutionära-kommunistiska. En ny strömning, revisionismen, började växa fram inom den tyska socialdemokratien under 1890-talet efter upphävandet av Bismarcks s.k. socialistlag. Den långa depressionen (1874-93) vändes till en period av uppgång / (1894-1914)² och snabb industriell expansion som möjliggjorde för arbetarrörelsen att tillkämpa sig förbättringar. Rörelsen tillväxte i antal och styrka. Det tyska socialdemokratiska partiet (SPD) växte till ett massparti med en allt starkare parlamentarisk ställning. Detta var några av de faktorer som befrämjade den nya strömningens framväxt och dess idéer om möjligheten att via reformer successivt avveckla kapitalismen och steg för steg införa socialismen.

När Eduard Bernstein (1850-1932) publicerade sina uppsatser ”Socialismens problem” under 1897-98 i partiets teoretiska tidskrift ”Neue Zeit” och sin bok ”Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter” (1899) så var det ett försök att ge den nya strömningen en egen teoretisk grund att stå på. RL gick omedelbart till angrepp mot Bernsteins teorier i sin 1899 publicerade pamflett ”Socialreform eller revolution”. Därmed hade hon framträtt och blivit erkänd som en av ledargestalterna för vänsterflygeln inom den tyska arbetarrörelsen, en ställning som hon kom att behålla under resten av sitt korta liv.

Men RL kom inte bara att ställa sig i motsättning till högern inom den internationella arbetarrörelsen. I striden mellan mensjeviker och bolsjeviker i det ryska socialdemokratiska partiet (RSDAP) ingrep RL med skarp kritik år 1904 mot Lenins "ultra-centralistiska" partiuppfattning, trots att Lenin och bolsjevikerna bekämpade strömningar inom RSDAP som, bortsett från nationella särigheter, var desamma som de RL stred emot inom SPD.

1905 års ryska revolution spreds också till de polska besittningarna och i december 1905 begav sig RL till Warszawa för att kunna ingripa direkt i kampen, En kort period av feberaktig verksamhet följdes av ett halvårs fängelsevistelse, frigivning med hjälp av mutor, en kort vistelse i Kuokkala i närheten av S:t Petersburg. Där mötte hon Lenin och sammanfattade sina politiska lärdomar av de revolutionära striderna samtidigt som den politiska kritiken av revisionismen fördjupades i boken "Masstrejk, parti och fackföreningar"(1906).

Från 1908 fram till första världskriget var RL medlem i ledningen för SPD:s centrala partiskola i Berlin. Det var under denna tid i samband med ett försök att skriva en lärobok i politik ekonomi som RL kom att skriva "Kapitalackumulationen" (1913). Med utgångspunkt från en kritik av Marx reproduktionsscheman i K2 utarbetade RL här en teori om kapitalets ackumulation som innefattar en teori om en yttersta gräns för kapitalismens existens, d.v.s. en kristeori, samt en ur denna teori direkt härledd teori om imperialismen.

RL hade tidigt sett faran för det kommande världskriget som ett resultat av imperialismen. På den Andra Internationalens kongress i Stuttgart 1907 utarbetade hon tillsammans med Lenin ett tillägg till resolutionen i militärfrågan, i vilket fastslås att arbetarklassen och dess parlamentariska representanter i respektive land då krig hotar utbryta har skyldighet att göra allt för att förhindra krigsutbrottet, att om krig ändå utbryter ingripa för att få det att upphöra och utnyttja den kris kriget skapat för att påskynda det kapitalistiska väldets fall. Denna hållning blev hon och vänstern inom SPD i motsats till revisionisterna i partiet trogen då första världskriget utbröt. Aktivt bekämpade RL det imperialistiska kriget och fördömde de nu till socialchauvinister vordna revisionisterna,

1 februari 1915 häktades RL och kom att tillbringa sin tid i fängelse till det tyska kejsardömet sammanbrott i november 1918.

Bakom fängelsemurarna fortsatte RL att aktivt bekämpa kriget. 1915 skrev hon "Kapitalackumulationen – en anti-kritik" som ett bitande svar till som epigoner av RL, betecknade kritikerna av "Kapitalackumulationen" (Eckstein, Otto Bauer m fl), och 1916 utgavs illegalt under pseudonymen Junius "Socialdemokratins kris" – en svidande uppgörelse med partihögerns stöd till det egna landets borgarklass i kriget.

RLs frigivning i november 1918 åtföljdes av en kort period av intensiv politisk verksamhet. I december 1918 var hon med att bilda det tyska kommunistpartiet (KPD). Brytningen med revisionisterna-reformisterna var total och slutgiltig. Klasstriderna i Tyskland efter kejsardömet fall tilltog och då Berlins arbetarmassor gjorde uppror i januari 1919 – trots spartakisternas, KPD:s, motstånd arresterades RL tillsammans med sin partikamrat K. Liebknecht och miss-handlades så svårt av militären att hon dog. Kroppen fann man först fem månader senare i en av Berlins kanaler.

2. PROBLEMETS HISTORIA

RI:e undersökningsobjekt är den kapitalistiska reproduktionsprocessen, som med nödvändighet är en ackumulationsprocess. I förkapitalistiska samhällen reglerades och framtvungades reproduktionen genom personliga förhållanden. I det kapitalistiska samhället regleras reproduktionen tvärtom genom opersonliga förhållanden mellan ett oerhört stort antal köpare och säljare av varor på marknaden. Kapitalistisk produktion är produktion av ett otal privata producenter utan planerad reglering. Den enda samhälleliga förbindelsen mellan dessa producenter är varuutbytet. Regleringen av produktionen sker därför indirekt, s.a.s. bakom ryggen på producenterna, via prisernas fluktuationer som indikator på om utbud täcker efterfrågan. RL formulerar problemet sålunda:

Hur är det möjligt för de enskilda kapitalisterna att å ena sidan på marknaden finna de produktionsmedel och den arbetskraft som krävs för produktionen och hur kan de å andra sidan få avsättning för sina produkter fastän ingen samhällelig kontroll eller plan för harmonisering av utbud och efterfrågan existerar?

Två läger

Detta problem hade diskuterats före RL. Teoretikerna åtskiljer sig i två huvudläger: å ena sidan de som menade att kapitalismen är ett självreglerande, krisfritt, effektivt och harmoniskt system och å andra sidan de som kritiserade denna "harmonilära" och hävdade att kapitalackumulation endogen genererar obalanser, kriser och så stora problem att reproduktionen äventyras.

Huvudinriktningen bland de ekonomiska teoretikerna före Marx var "harmoni-skolan". Dess mest framträdande namn var Adam Smith (1723-90) och David Ricardo (1772-1823). I verket "An Inquiry Into The Nature and Causes of The Wealth of Nations" (1776) framträder Smith som den framväxande kapitalismens vetenskaplige förkämpe. Gentemot sin samtids kvardröjande feodala regleringar, handelshinder och ofriheter argumenterar Smith för full ekonomisk frihet på privategendomens grund ("Laissez-faire"). Varje utomekonomiskt ingripande i friheten att producera och konsumera, köpa och sälja på marknaden uppfattas av Smith som irrationaliteter som förhindrar en maximal utveckling av nationernas välstånd. Det egoistiska intresset hos var och en, strävan efter maximal fördel för individen, resulterar enligt Smith i en maximering av samhällets välstånd. Som av "en osynlig hand" styrs utvecklingen harmoniskt mot allt högre välstånd.

Ricardo förde denna harmonilära vidare i sin "On The Principles of Political Economy and Taxation" (1817) med stöd av den franske ekonomen J.B.Say (1767-1832). Say frigjorde sin teori från motsättningarna i Smith's teoribildning angående värdets natur. För Say bestäms varornas värden rätt och slätt av reventyerna (lön, profit och jordränta). Varje produktion genererar enligt Say en motsvarande efterfrågan. I sin "Traité d'Economie Politique" (1803) skriver han:

"L'argent ne remplit qu'un office passager dans ce double échange. Les échanges terminés, il se trouve qu'on a payé des produits avec des produits. En consequence, quand une nation a trop de produits dans un genre, le moyen de les écouler est d'en créer d'un autre genre" (vol.I, s.154)

Denna "Say's lag" har sedan utgjort fundament för alla efterföljande harmoniskolor. Say's teori förnekar inte möjligheten av tillfälliga balansrubbnings mellan olika varuslag (för mycket av det ena och för litet av det andra) men den förfäktar att prisernas fluktuationer snabbt korrigerar obalanserna. Kriser kan enligt denna harmoni-lära bara förklaras med utomekonomiska faktorer som missväxt, krig, orationella politiska ingrepp etc.

Harmoniläran kom emellertid tidigt att ifrågasättas. De första allvarliga tvivlen föddes under intryck av kriserna i England direkt efter Napoleon-krigen.

Schweizaren Sismondi (1773-1842) utgav sin "Nouveaux Principes d'Economie Politique ou De La Richesse dans Ses Rapports avec La Population" (1819). Gripen av indignation över eländet i sin samtids kapitalistiska samhälle -småföretagarnas ruiner, proletariseringen av småborger-skapet, utarmningen av arbetarna, arbetslösheten, klassmotsättningarna – utvecklade han en allvarlig kritik mot de självbelåtna, optimistiska harmoniteoretikerna.

På grundval av Smith's värdeteori, som innebär att en nations totalprodukt uppdelas i revenyerna (lön, profit, jordränta), hävdar Sismondi att det ena årets produkt köpes med det föregående årets inkomster, revenyer. Om nu produktionen växer år från år så kan den inte realiseras till sitt fulla värde. Antingen förblir varor osålda eller så måste priserna sjunka under värdet. En snabb ackumulation genererar därför en kris enligt Sismondi. Om förlusterna inte är så stora och jämnt fördelade mellan de sociala klasserna så skulle de dock kunna fördragas och krisen undvikas, Sismondis lösning innebär således en dämpad ackumulationstakt och en jämnare social fördelning,

Sismondis kritik utmynnar alltså i att efterfrågan understiger utbudet, och detta är gemensamt för en lång rad harmonikritiker som vi kan kategorisera som underkonsumtionsteorier. RL:s ackumulationsteori kan ses som en underkonsumtionsteori utifrån marxiska utgångspunkter.

Prästen och nationalekonomen Malthus (1766-1834) Ricardos ideologiske motståndare i kampen mellan industrikapitalister och jordägare i England efter Napoleon-krigen, utvecklade en egen underkonsumtionsteori. Han avvisade Say's lag om en automatisk balans mellan utbud och efterfrågan. Malthus återgick till Smith's begrepp "labour commanded" och "labour embodied" i sin bok "Definitions of Political Economy" (1827). Varornas värde mätt i hur mycket arbete den kan förfoga över ("labour commanded") överstiger den mängd arbete som förkroppsligats i varorna ("labour embodied"). Varornas värdemassa måste därför överstiga den samlade lönemassan. Låt oss ta ett exempel:

Om totalprodukten sätts = 100 i arbetslönertermer ("labour commanded") så utgör lönerna att totalprodukten kostar bara = 60 ("labour embodied"). Arbetarna kan alltså inte återköpa totalprodukten för sina löner, Kapitalisterna är böjda för att spara och därmed inte efterfråga återstoden 40. Detta medför alltså att marknaden överhoppas med osålda varor. Enligt Malthus kan problemet inte heller lösas genom att profiten förvandlas till kapital, ty det ökar bara produktionen så att bristen på jämvikt reproduceras, En jämnare fördelning av samhällets rikedom till arbetarklassens fördel, som Sismondi föreslog, avvisas av Malthus. I Malthus teori reduceras lönerna som en följd av hans s.k. befolkningslag alltid till existensminimum. Varje löneökning ökar befolkningstillväxten och därmed utbudet av arbete så att lönerna åter sjunker ner till existensminimum. Lösningen på problemet med avsättning för totalprodukten finner Malthus i stället i att låta improduktiva sociala grupper som jordägare, kungahus, statstjänstemän, präster etc konsumera överskottet.

Vid mitten av 1800-talet utspann sig ännu en teoretisk polemik om ackumulationens problem mellan de tyska ekonomerna von Kirchmann och Rodbertus.

von Kirchmann utgick från Say men ansåg hans teori otillräcklig. Han ansåg att en obalans mellan utbud och efterfrågan var möjlig, men hänför detta problem till frågan om totalproduktens bruksvärdesammansättning. Lösningen på problemet blir då att i st.f. vanliga varor övergå till att

producera allt större andelar lyxvaror för borgarklassens konsumtion. I praktiken lägger von Kirchmanns lösning – liksom Sismondis- restriktioner på ackumulationen, men där Sismondi föreslår en fördelning till arbetarklassens förmån rättfärdigas en ökad lyx för borgarklassen hos von Kirchmann.

Rodbertus avvisade Say's harmonilära och härledde kriser till den stigande produktiviteten och en sjunkande lönekvot, som ger upphov till ett osäljbart överskott. Ökad utrikeshandel ser Rodbertus som ett försök att lösa problemet men ett försök som bara tillfälligt skjuter upp krisen. Rodbertus lösning består i att införa ”det konstituerade värdet” grundat på arbetsvärdet i st.f. det rådande bytesvärdet och att ersätta arbetslönens bestämning genom ”kostnadsvärdet”, som lagbundet leder till ”en ständigt sjunkande lönekvot”, med att lönerna fixeras som en konstant, bestämd andel av nationalprodukten. Liksom Sismondi förlägger Rodbertus lösningen till en fråga om inkomsternas fördelning, men till skillnad från Sismondi förordar Rodbertus en ohämmad expansion av ackumulationen.

Efter Marx vidareförde de nyklassiska nationalekonomerna (Marshall, Walras, Mangel, Jevons m. fl.) klassikernas harmonilära. Kritiken av denna harmonilära tenderar att utveckla olika varianter av underkonsumtionsteorier.

Den engelske radikale demokraten John A Hobson (1858-1940) härledde i sin bok ”Imperialism: A Study”(1902) kriser ur ett allt för stort sparande. Utrikeshandeln ses som en utväg för den överskottsproduktion översparandet alstrat. Kapitalets centralisering och framväxten av monopolen förflyttar underkonsumtionsproblemet till en kvalitativt högre nivå enligt Hobson. Monopolprofiterna ökar överskottet och sparandet, och monopolpriserna krymper marknaden. Imperialismen växer fram som en lösning. Men denna lösning är inte nödvändig enligt Hobson. Roten till krisen och imperialismen ligger i den ojämna inkomstfördelningen. Hobsons lösning blir därför en reform som ökar konsumtionen antingen genom högre löner till arbetarna eller genom högre skatter till den offentliga sektorn.

Även hos marxistiska kritiker av harmoniläran utvecklas – trots Marx' kritik – underkonsumtionsteorier I polemik mot de ryska legala marxisterna, fr.a. Tugan-Baranovskij, som utifrån Marx' reproduktionsscheman i K2 utvecklade en teori som avvisade alla andra krisorsaker än 'bristande proportionalitet' (för mycket av det ena – för litet av det andra) och hävdade att det inte fanns några gränser för kapitalackumulationen utöver de som gives av produktivkrafterna själva, vilket i praktiken innebar ett återvändande till Say's och klassikernas harmonilära⁴ skrev den dåtida arbetarrörelsens ledande teoretiker K. Kautsky(1854-1938) artiklar⁵ i vilka kristeorin öppet kallas en underkonsumtionsteori. I sin kritik av E. Bernsteins revisionism-reformism, som hävdade att kapitalismen inte styr mot ett sammanbrott p.g.a. sina inre motsättningar utan i stället får en allt större förmåga till anpassning, och som därför hävdar att kriserna försvunnit – en teori som har klara förbindelser med de ryska legala marxisternas harmoni-teorier, anknöt RL till Kautskys kritik av Tugan-Baranovskij och utvecklade en egen underkonsumtionsteori,

3. REPRODUKTIONSSCHEMANAS PLATS I ”KAPITALET”

RL:a teori utgår, precis som de legala marxisternas i Ryssland, från Tredje avdelningen i K2 av Marx (1818-83). K2 utgavs första gången 1885 av Engels, och K3 först 1894 likaså av Engels. Det är nödvändigt för förståelsen av RL:s teori och för kritiken av den att först klargöra vilken plats detta avsnitt intar i 'Kapitalet’.

I ”Inledning till kritiken av den politiska ekonomin” (1859) redogör Marx för sin metod:

”När vi betraktar ett givet land nationalekonomiskt börjar vi med dess befolkning, dennas fördelning i klasser, stad, landsbygd, vattenförhållanden, de olika produktionsgrenarna, export och import, årlig produktion och konsumtion, varupriser etc.

Det tycks vara det riktiga att börja med det reella och konkreta, den verkliga förutsättningen, alltså t.ex. att i ekonomin börja med befolkningen, som är hela den samhälleliga produktionsaktens grundval och subjekt.

Men detta visar sig vid närmare skärskådande vara falskt. Befolkningen är en abstraktion om jag t.ex. bortser från de klasser den består av. Dessa klasser är i sin tur ett tomt ord om jag inte känner de element de beror på. T.ex. lönearbete, kapital. Dessa förutsätter utbyte, arbetsfördelning, priser etc. T.ex. är kapitalet ingenting utan lönearbete, utan värde, pengar, pris etc. Skulle jag alltså börja med befolkningen skulle jag börja med en kaotisk föreställning om helheten, och genom närmare bestämningar skulle jag på analytisk väg komma mot allt enklare begrepp; från det föreställda konkreta till det allt tunnare abstrakta, tills jag skulle nå de allra enklaste bestämningarna. Därifrån skulle resan tillbaka anträdas, tills jag åter kom till befolkningen, men denna gång inte till befolkningen som en kaotisk föreställning om helheten utan som en rik totalitet med många bestämningar och relationer.

Den företa vägen är den som ekonomin historiskt sett har tagit. 1600-talets ekonomer t.ex. började alltid med den levande helheten, befolkningen, nationen, staten, flera stater etc; de slutade alltid med att genom analys komma fram till några abstrakta, allmänna relationer som arbetsfördelning, pengar, värde etc. Så snart dessa enskilda moment mer eller mindre fixerats och abstraherats tog de ekonomiska systemen vid, vilka från det enkla -arbete, arbetsfördelning, behov, bytesvärde – går vägen upp till stat, utbyte mellan nationer, världsmarknad.

Den senare är uppenbarligen den vetenskapligt riktiga metoden. Det konkreta är konkret eftersom det utgör sammanfattningen av många bestämningar, alltså enhet i mångfalden. I tänkandet framstår det därför som sammanfattningsprocess, som resultat, inte som utgångspunkt, fastän det är den verkliga utgångspunkten och därför också utgångspunkten för åskådningen och föreställningen. På den första vägen förflyktigas den fulla föreställningen till abstrakt bestämning; på den andra leder de abstrakta bestämningarna till reproduktion av det konkreta på tänkandets väg.

Hegel⁶ råkar därför ut för illusionen att han fattar det reella som resultat av det sig självt sammanfattande, i sig fördjupande, sig av egen kraft utvecklande tänkandet. I själva verket är metoden att stiga från det abstrakta till det konkreta bara tänkandets sätt att tillägna såg det konkreta, att reproducera det som något andligt konkret. Men det är ingalunda själva det konkretas tillkomstprocess. T.ex. impliceras de enklaste ekonomiska kategorierna, låt oss säga bytesvärde, befolkning, en befolkning som producerar under bestämda förhållanden; liksom vissa slag av familje- eller kommun- eller statsinstitutioner etc. Bytesvärdet kan bara existera som abstrakt, ensidig relation i en redan given, konkret, levande helhet. Som kategori har bytesvärdet däremot en antediluviansk tillvaro. För medvetandet – och det filosofiska medvetandet är så bestämt – för vilket det begreppsliga tänkandet är den verkliga människan och för vilket därmed den begreppsliga världen som sådan är den första verkliga världen – framstår därför kategoriernas utveckling som den verkliga produktionsakten, en produktionsakt som tyvärr bara får en impuls utifrån, en produktionsakt vars resultat är världen. Detta är – och det rör sig åter bara om en tautologi – i så motto riktigt som den konkreta totaliteten som tanketotalitet, som ett

tankekonkretum, verkligen är en produkt av tänkandet, begripandet (det begreppsliga tänkandet); men det är ingalunda en produkt av det utanför och över åskådningen och föreställningen tänkande och sig själv skapande begreppet, utan av utarbetningen av åskådning och föreställning i begrepp. Helheten – sådan den i hjärnan framträder som tankehelhet – är en produkt av den tänkande hjärnan, som tillägnar sig världen på det enda möjliga sättet – ett sätt som skiljer sig från den konstnärliga, religiösa, praktisk-andliga tilläggnelsen av världen. Det verkliga subjektet förblir som tidigare i sin självständighet utanför hjärnan; nämligen så länge som hjärnan förhåller sig enbart spekulativ, enbart teoretisk. Också i den teoretiska metoden måste därför subjektet, samhället, föresväva föreställningen som förutsättning” (Marx Engels: Skrifter i urval – Ekonomiska skrifter, Bo Cavefors Bokförlag, s. 35-36)

”Kapitalet” som teoretiskt verk föregås av ett forskningsarbete där Marx studerar konkreta framträdelser, ”verklighetens politiska ekonomi”(konjunkturcykler, kriser, jordägandets, pengarnas, handelns och industrins historia etc) och de föregående politiska ekonomernas teorier (Petty, Quesnay, Smith, Ricardo o.s.v.). Dessa studier möjliggör för Marx att konstruera sin teori nu inte som ”en kaotisk föreställning om ett helt utan ”som ...en rik totalitet med många bestämmningar och förhållanden.” Teorins logiska uppbyggnad är bestämd av kapitalismens struktur, d.v.s. som ett slags ”yta” av framträdelser och en inre kärna eller ett ”djup” som är dess väsen. Framträdelsena är det vi omedelbart kan iakttä (t.ex. att vi får lön när vi arbetar) medan väsendet är det inre sammanhanget i och mellan framträdelsena (t.ex. att lönen bestäms av värdet på varan arbetskraft). Teorins syfte är att blottlägga sammanhanget mellan framträdelse och väsen, att se väsendet bakom framträdelsen och samtidigt förklara varför väsendet nödvändigtvis måste motsvaras av bestämda framträdelser. Kapitalismen består inte bara av ett väsen och en yta av framträdelseformer utan av ett intrikat strukturerat grenverk från väsendets innersta kärna ut till verklighetens ”yta”.

”Kapitalet” inleds med analysen av varan och dess dubbelkaraktär som bärare av bruksvärde och (bytes)värde. Orsaken är att detta visar sig vara den innersta cellen i kapitalismen. Utan de grundläggande bestämmningar som görs där, blir kategorier som pengar, kapital, mervärde, kapitalackumulation oss omöjliga att förstå. Utgångspunkten i den logiska framställningen hos Marx är alltså de enklaste och mest abstrakta bestämmningarna som ligger till grund för alla påföljande efter en bestämd logikordnad bestämningskedja, bestämmningar som ju fler de blir för oss allt närmare de konkreta framträdelsena, ”ytan”.

Både väsen och framträdelseform är verkliga. Både väsendet och den form i vilken väsendet framträder ”finns”. Ingen av dem är någon tom tankekonstruktion. Väsendet är sanningen om framträdelseformerna, eller rättare sagt har man hela sanningen först när man begripit såväl väsen som framträdelseform och relationerna dem mellan.

”Kapitalets” logiska uppbyggnad är alltså en resa från det abstrakta till det konkreta, från väsen till framträdelseform. Det innebär att man inte på ett enkelt sätt kan förklara en konkret företeelse utifrån en bestämd abstraktionsnivå i ”Kapitalet”. Låt mig ta ett exempel:

I K1 och K2 bortser Marx i sin analys medvetet från varuprisernas avvikelser från varuvärdena som bestäms genom det samhälleligt nödvändiga arbetet. I själva verket säljs de flesta varor i verkligheten till priser som avviker från de sålunda bestämda värdena. Om man alltså tror att det går att utläsa varuvärdena omedelbart i priserna begår man ett misstag. Skulle man t.ex. försöka

empiriskt bevisa värdets bestämning genom arbetet på detta sätt skulle man antingen tvingas ljuga eller förkasta denna värdeteori.

I tredje avdelningen av K2 har Marx hunnit fram till den abstraktionsnivå på vilken frågan om *”cirkulationsprocessen (vilken i sin helhet är en form av reproduktionsprocessen) för de individuella kapitalen såsom beståndsdelar av det samhälleliga totalkapitalet, alltså av detta samhälleliga totalkapitals cirkulationsprocess”* (K2 s.312). Detta problem kan ställas på grundval av de bestämningar som gjorts tidigare i analysen. I K1 analyseras kapitalets produktionsprocess. Då förutsattes cirkulationen som given, d.v.s. att kapitalet finner de produktionsmedel och den arbetskraft det behöver och samtidigt får avsättning för de producerade varorna på marknaden. K2 behandlar kapitalets cirkulationsprocess. Första avdelningen i boken analyserar de olika former vari kapitalet 'uppträder i sitt kretslopp (penningkapital, produktivt kapital och varukapital). I den andra avdelningen betraktas kretsloppet som periodiskt, d.v.s. som omslag, och där påvisas hur olika delar av kapitalet (fixt- och cirkulerande kapital) fullbordar formernas kretslopp på olika tidsrymder och på olika sätt, samt vilken betydelse detta har för produktions- processens omfång och för mervärdets årskvot.

Innan Marx lämnar den abstraktionsnivå som framställningen hittills befunnit sig på – ”kapitalet i allmänhet”, d.v.s. innan han tar itu med problem som beror på skillnaderna mellan olika enskilda kapital, övergår han här från att betrakta det individuella kapitalet – rörelsen hos en självständig del av det samhälleliga kapitalet – till att betrakta det samhälleliga totalkapitalets rörelse som de individuella kapitalens hopflätade kretslopp. Men när vi förflyttar oss till denna nivå måste reproduktionsprocessen betraktas både från värde- och bruksvärdesida och dessas förhållande till varandra. Marx uttrycker det på följande sätt:

”...reproduktionsprocessen måste för vårt föreliggande syftemål betraktas från ståndpunkten av både värde- och materialersättningen för de enskilda beståndsdelarna av W' (Varukapitalet – min anm.) Vi kan nu inte, såsom vid analysen av det enskilda kapitalets produktvärde nöja oss med förutsättningen, att den enskilde kapitalisten först kan omsätta beståndsdelarna av sitt kapital i pengar genom försäljning av varuprodukten och sedan genom återinköp av produktionselement på varumarknaden återförvandla dem till produktivt kapital. Bortsett från arbetskraften utgör dessa produktionsfaktorer beståndsdelar av det samhälleliga kapitalet, alldeles som de färdiga produkter, som bytes mot dem och ersätter dem, Å andra sidan utgör rörelsen hos den del av den samhälleliga varuprodukten, som konsumeras av arbetaren medelst hans arbetslön och av kapitalisten medelst mervärdet, inte endast en integrerande del av totalproduktens rörelse, utan den sammanflätas med de enskilda kapitalens rörelse, och detta händelseförlopp kan därför inte förklaras endast genom att man helt enkelt förutsätter det. Den fråga, som omedelbart uppkommer, är denna: på vilket sätt kan värdet av det kapital, som förbrukas under produktionen, ersättas ur den årliga produkten, och hur sammanflätas denna förnyelse av kapital med kapitalisternas konsumtion av mervärde och arbetarnas konsumtion av arbetslön? (K2 s. 346)

Marx syfte med sin undersökning är alltså att utröna om reproduktionsprocessen är möjlig med hänsyn till de balanser som nödvändiggöres av totalkapitalets egenskap av både bruksvärde och (bytes)värde, samt att på denna allmänna nivå fastställa vilka balansvillkor en sådan reproduktionsprocess kräver. På denna abstraktionsnivå är det inte möjligt att fastställa om och hur de framtagna balansvillkoren uppfylles i en konkret verklighet, eller att obalans med nödvändighet uppkommer. Här kan man bara konstatera att balansvillkoren uppställer trånga ramar för reproduktionsprocessens smidiga kretsloppsrörelse och att därmed en mängd möjligheter finns

för att störningar, kriser etc, ska uppkomma. Först på basis av K3, där framställningen stegvis lämnar nivån ”kapitalet i allmänhet” för att gå vidare till ”de många kapitalens” nivå och successivt närma sig samhällets yta, de olika kapitalens verksamhet. gentemot varandra, konkurrensen mellan de enskilda kapitalen, är det möjligt att börja besvara frågan om eventuella inneboende tendenser eller nödvändigheter till obalanser och kriser.

Men för att mer fullständigt kunna utreda kapitalackumulationens problem räcker knappast ens att bara utgå från ”Kapitalets” tre delar. Det kan vara värt att påminna om att ”Kapitalet” är ett oavslutat verk, inte bara i så motto att K2 och K3 förelåg i manuskript vid Marx död, utan fr.a. därför att det inte behandlar staten, utrikeshandeln och världsmarknaden som ingick i Marx' ursprungliga plan för sitt verk. Först efter en genomgång av dessa frågor tror jag att det är möjligt att utveckla något som kan betraktas som en mer fullständig kristeori för kapitalismen.

RL, liksom hennes samtida motståndare, gör alla felet att utgå från reproduktionsschemana i K2 och direkt utifrån dessa diskutera om kapitalismen reproduceras harmoniskt och utan kriser, eller om den med nödvändighet leder till kriser och styr mot sin egen undergång, Just p.g.a. att man utifrån dessa scheman inte kan dra några bestämda slutsatser härvidlag blir det möjligt för dem, att trots att de tar sin utgångspunkt i samma källa komma fram till diametralt motsatta slutsatser. Resultatet av deras utläggningar bestäms därför inte på det teoretiska, vetenskapliga planet utan styrs i stället av de skilda politiska ståndpunkter de intog. Teorin utvecklas av dem, om än omedvetet, för att bekräfta en politisk grundlinje snarare än för att söka sanningen.

4. MARX. SCHEMA FÖR ENKEL REPRODUKTION

Utgångspunkten är alltså det samhälleliga totalkapitalets reproduktion. Totalkapitalet utgör summan av de genom varuutbytet sammanflätade enskilda kapitalen. Totalkapitalets reproduktion förutsätter bestämda materiella såväl som värdemässiga förhållanden. Totalprodukten måste bestå av bestämda mängder produktionsmedel (Pm) och konsumtionsmedel (Km) för att processen ska kunna upprepas, och dessa bruksvärden måste innehålla bestämda värdemängder för att de ska utbytas som varor.

Varornas värden bildas genom:

1/ överföring med hjälp av det konkreta, nyttiga arbetet av råvarornas, hjälpmedlens och halvfabrikatens värde, samt värdet av förslitna arbetsmedel, verktyg, maskiner och byggnader, vilket kallas konstant kapital, c, och

2/ att arbetet, som abstrakt mänskligt värdeskapande arbete, tillför varan nytt värde, vilket i sin tur uppdelas i: a/ en del som motsvarar den konsumerade arbetskraftens värde, kallat variabelt kapital, v, och b/ en annan del som utgör överskottet – d.v.s. det nytillförda värdet minskat med arbetskraftens värde – vilket kallas mervärde, m.

Varans värde, eller varukapitalets värde, ty här förutsätts ett renodlat kapitalistiskt produktionsätt där alla varor produceras kapitalistiskt och därför i händerna på kapitalisterna uppträder som kapital i form av varor, kan alltså uppdelas i:

$$c+v+m$$

Men eftersom totalkapitalet består av summan av de enskilda kapitalen måste det totala varukapitalets värde, totalproduktens värde, också kunna uppdelas:

$$c+v+m$$

För att kunna studera reproduktionsvillkoren i sin renhet utgår Marx på denna nivå i framställningen av sin teori från att produkterna bytes enligt sina värden och att ingen värderevolution äger rum (d.v.s. förändring av bruksvärdenas värde t.ex. på grund av höjd arbetsproduktivitet).

Nu börjar Marx sin undersökning med den enkla reproduktionen i oförändrad skala, trots att detta är en abstraktion i så motto att frånvaron av all ackumulation eller reproduktion i utvidgad skala är ett verklighetsfrämmande antagande för produktion på kapitalistisk basis. Men enkel reproduktion kan alltid betraktas som en beståndsdel av reproduktion i utvidgad skala och kan därför undersökas för sig för att klargöra vissa grundvillkor för hur de enskilda kapitalen sammanflätas, som sedan ligger till grund för undersökningen av ackumulation eller utvidgad reproduktion.

Totalprodukten måste bestå av å ena sidan produktionsmedel, P_m , som ersätter förslitna arbetsmedel och i produktionen använda arbetsföremål (råvaror etc), och å andra sidan av konsumtionsmedel, K_m , som är nödvändiga för att reproducera arbetarna som arbetare och kapitalisterna som kapitalister. Eftersom Marx förutsätter att all varuproduktion sker kapitalistiskt och på denna abstraktionsnivå bortser från staten, jordegendomen och penningkapitalet som särskilda kategorier etc, så uppdelas befolkningen endast i två klasser: arbetare och kapitalister.

Nu gör Marx, till skillnad från sina föregångare som i sin analys delade in totalprodukten i jordbruk och industri, en huvudindelning i två stora avdelningar:

1/ produktionsmedelsektorn, och

2/ konsumtionsmedelsektorn,

därför att dessa med hänsyn till sin användning, sitt bruksvärde, har skilda funktioner. Konsumtionsmedlen lämnar kapitalets cirkulationsprocess och ingår inte däri på nytt men produktionsmedlen gör det. De produktionsmedel som framställts i en produktionscykel ingår i den påföljande produktionscykeln som produktionsmedel dels i arbetsprocessen och dels i värdebildningsprocessen.

I varje avdelning sönderfaller det satsade kapitalet i två delar: konstant kapital, c , och variabelt kapital, v , med hänsyn till värdet, och i produktionsmedel (arbetsmedel och arbetsföremål) och arbetskraft med hänsyn till bruksvärdet. Värdet av den totala årsprodukten i var och en av de båda avdelningarna sönderfaller i tre delar:

$$c+v+m$$

Marx ställer så upp följande schema som ett åskådligt exempel för att klargöra balansvillkoren: Mervärdekvoten, m/v , antas vara 100%, och kapitalets sammansättning, c/v , 400%. Siffrorna i exemplet kan betraktas som vilken valuta som helst. De står för bestämda kvantitativa värdeförhållanden och den absoluta kvantiteten är här ointressant för undersökningen. P_m -sektorn kallas Avdelning I och K_m -sektorn Avdelning II.

Satsat kapital:

$$\text{Avd. I } 4000c + 1000v = 500$$

$$\text{Avd. II } 2000c + 500v = 2500$$

Varuprodukt:

$$\text{Avd. I } 4000c + 1000v + 1000m = 6000Pm$$

$$\text{Avd. II } 2000c + 500v + 500m = 3000Km$$

$$\text{Totalt } 6000c + 1500v + 1500m = 9000$$

Vid enkel reproduktion sker ingen ackumulation, d.v.s. ingen del av mervärdet förvandlas till kapital. Hela mervärdet konsumeras av kapitalisterna.

Om vi först bortser från penningcirkulationen vid varornas omsättning och endast betraktar varuutbytet inom och mellan avdelningarna så kan vi konstatera följande:

1/ Km till ett värde av $/500v + 500m/ = 1000Km$ omsättes inom avd. II, Arbetarna köper Km av kapitalisterna i avd II för sina löner $/500v/$ som de fått av samma kapitalister, och kapitalisterna i avd II köper Km av varandra för sitt mervärde $/500m/$,

2/ Arbetarna och kapitalisterna i avd. I köper Km från avd. I för sina löner $/1000v/$ och sitt mervärde $/1000m/$, d.v.s. $2000Km$. Det motsvarar värdet av de hittills ej omsatta $2000Km$, som är lika med värdet av det förbrukade konstanta kapitalet i avd. II $/2000c/$. Det ersättes genom att kapitalisterna i Avd. II köper Pm från avd. I till ett lika stort värde, $2000Pm$. Det sker alltså ett utbyte mellan avdelningarna enligt följande:

Avd. I köper $2000Km$ från Avd. II motsvarande $/2000c/$ av värdeprodukten i Avd. II och Avd. II köper $2000Pm$ från Avd. I motsvarande $/1000v + 1000m/$ av värdeprodukten i Avd. I.

3/ Nu återstår endast $4000Pm$ i Avd. I som inte omsatts. Det motsvarar värdet av det förbrukade konstanta kapitalet i Avd. I $/4000c/$ och utbytes inom avdelningen mellan avdelningens kapitalister som ersättning av de förbrukade Pm.

Totalprodukten har här omsatts enligt sina värden och med hänsyn till sina bruksvärden på ett sådant sätt att produktionsprocessen åter kan upprepas i en ny produktionsprocess.

Vi får alltså följande schema: Poster med färgad text visar utbytet mellan avdelningarna.

$$\text{Avd. I } 4000c + 1000v + 1000m = 6000Pm$$

$$\text{Avd. II : } 2000c + 500v + 500m = 3000Km$$

Av schemat framgår:

$$I(c+v+m) = I c + II c / \text{ty producerade } Pm = \text{konsumerade } Pm/$$

$$II(c+v+m) = I (v+m) + II (v+m), /\text{ty producerade } Km = \text{konsumerade } Km/$$

$$I(v+m) = II(c), \text{ härledes ur de två övre ekvationerna}$$

Ekvationen $I(v+m) = IIc$ utgör alltså ett villkor för jämvikt vid enkel reproduktion. Uppfylls inte detta villkor uppstår en obalans, d.v.s. över- eller underproduktion i resp. avdelningar.

Reproduktionen kan då inte fortgå i oförändrad skala.

För att underlätta. undersökningen ovan förutsattes inledningsvis att det konstanta kapitalet i sin helhet förbrukats och därför ingår i värdebildningsprocessen i sin helhet under reproduktionscykeln. I verkligheten ingår det konstanta, kapitalet som arbetsmedel (maskiner, fabriksbyggnader etc) i sin helhet i arbetsprocessen men bara delvis i värdebildningsprocessen, då det ju inte förtärs under en reproduktionscykel i sin helhet.

Anta att i vårt exempel att Avd. I har ett fixt kapital om 20.000 c och Avd. II 10,000 c, och att dessa förslits genomsnittligt på 10 år. Vi får då: c.cirk = cirkulerande konstant kapital (råvaror, hjälpmedel etc) som helt förtäres i produktionsprocessen under reproduktionscykeln.

$$\text{Avd. I } 2000 \text{ c.fix} + 2000 \text{ c.cirk} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{Avd. II } 1000 \text{ c.fix} + 1000 \text{ c.cirk} + 500 \text{ v} + 500 \text{ m} = 3000 \text{ Km}$$

Svårigheten består i att det fixa kapitalet inte förnyas varje produktionscykel (här 1 år) utan endast vart 10:e år. Om alla kapitalister i Avd. II förnyar sitt fixa kapital samtidigt innebär det ju att de endast behöver 1000 Pm från Avd. I varje år fram till det år då det fixa kapitalet förnyas och det året behövs helt plötsligt 11.000 Pm. Avd. I skulle i detta fall vara tvunget att lagra 1000 Pm varje år fram till detta ”förnyelseår”. Lösningen på problemet består i att det fixa kapitalet inte förnyas samtidigt utan successivt, så att 1/10 av det fixa kapitalet i sin helhet förnyas varje år av en del av kapitalisterna i Avd. II för penningmedel de hopsamlat under årens lopp i det fixa kapitalets förnyelsefond. Övriga kapitalister förnyar inte sitt fixa kapital utan samlar pengar i sina fonder för det fixa kapitalets förnyelse. Samma förhållande gäller förnyelsen av det fixa kapitalet i Avd. I. En betingelse för jämvikt vid enkel reproduktion blir alltså att värdemängden av det förnyade fixa kapitalet under en reproduktionscykel är lika med värdet av det förslitna fixa kapitalet under samma cykel i båda avdelningarna.

De jämviktsvillkor för enkel reproduktion som här behandlats innebär självfallet möjligheter till störningar och kriser.

5. PENNINGENS CIRKULATION OCH REPRODUKTION

För att varorna ska kunna omsättas enligt ovanstående utredning av enkel reproduktion behövs en viss mängd pengar. Den mängden bestäms på samma sätt som vid enkel varuproduktion av varornas prissumma dividerat med pengarnas omloppshastighet. (vi bortser här från kreditpengar, kreditkonton på bank osv). Det betyder också, liksom vid enkel varuproduktion, att producenterna – som i vårt fall är kapitalister – i egenskap av köpare och försäljare måste vara innehavare av en viss mängd penningmedel, som i dessa kapitalisters händer är penningkapital. Dessa pengar används för köp av arbetskraft, A, produktionsmedel, Pm, och konsumtionsmedel, Km, för kapitalisternas egen konsumtion.

Penningmaterialet, som här antas bestå av ädelmetall (guld eller silver) förslits och denna förslitning måste ersättas, reproduceras. RL kritiserar här Marx för att han inordnar (guld/penning-produktionen i Avd. I. RL ställer upp schemat enl. ovan och lägger till en tredje sektor som är guldproduktionen:

$$\text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{Avd. II } 2000 \text{ c} + 500 \text{ v} + 500 \text{ m} = 3000 \text{ Km}$$

$$\text{Avd. III } 20 \text{ c} + 5 \text{ v} + 5 \text{ m} = 30 \text{ penningmedel}$$

Hon konstaterar sedan att detta leder till obalanser. 20 Pm från Avd. I måste ju här gå till guldproduktionen varför en brist på Pm uppstår i Avd. II, och enl. RL löser Marx det med att en del av m i Avd. II ackumuleras som guld. Men det innebär ju bara att Avd. II ej kan återuppta sin produktion i oförändrad skala. Resultatet blir, enl. RL, att mervärde samlas som skatt och att det uppstår en brist på konstant kapital (Pm). RL för inte resonemanget vidare, men för klarhetens skull ska jag göra det⁷.

RL gör ett grundläggande tankefel när hon i sitt exempel behåller de gamla proportionerna för Avd. I och II samtidigt som hon inför en ny Avd. III. I själva förutsättningen ingår här resultatet: obalans. Införandet av guldproduktionen för reproduktionen av penningmaterialet måste i stället med nödvändighet medföra andra proportioner för att balans i reproduktionen ska erhållas. Att balanserad reproduktion är möjlig visar nedanstående exempel. I exemplet antas att producenterna själva svarar för ”inköp” av förnyat penningmaterial i proportion till sitt satsade kapital. I verkligheten kan givetvis penningmaterialets reproduktion vara en uppgift för staten, som finansierar detta genom en beskattning som i realiteten är en indragning av en del av mervärdet till staten. Men på denna abstraktionsnivå i analysen har vi ännu långt kvar till den nivå där staten kan analyseras.

1/ Anta att guldproduktionen ingår i Avd. I (vilket Marx gjorde). För att balans ska uppstå får vi då (mervärdekvot: m/v; profitkvot: m/c+v; organisk sammansättning: c/v antages lika i alla avd.):

$$\text{Avd. I } 3980 c + 995 v + 975 m + 20 m = 5970 Pm$$

$$20 c + 5 v + 4.9 m + 0.1 m = 30 \text{ penningmedel}$$

$$\text{Avd. II } 1970 c + 492.5 v + 482.6 m + 9.9 m = 2955 Km$$

Här utbytes från Avd. I/995v+979m/ mot Avd. II/1970c/ ;

från Avd. I/20m/ från penningmaterialproduktionen utbytes mot Avd. II/20m/ från Pm-produktionen inom Avd. I; och från Avd. I/5v+4.9 m/penningmaterial mot Avd. III/9.9m/ konsumtionsmedel.

Avd. I/3980 c/ Pm omsättes inom Avd. I och Avd. II/492.5 v + 482,6 m/ Km omsättes inom Avd. II. Avd. I/0,1m/ penningmaterial kvarstannar hos guldproducenterna själva.

Vad har då hänt? Jo, kapitalisterna i Avd. I Pm-produktion och Avd. II har ersatt vanliga Km med guld /20m+9,9m/, och produktionen av Km har sjunkit från 3000 till 2955 Km, samt en guldproduktion på 30 har tillförts. Varje avdelnings kapitalister svarar för guld/penning/reproduktionen i proportion till deras kapitalstorlek.

$$20/4975 = 9.9/2462.5 = 0.1/25 = 0.004$$

2/ Antag I stället att guldproduktionen ingår i Avd. II. För att balans ska uppstå får vi:

$$\text{Avd. I } 4000 c + 1000 v + 980 m + 20 m = 6000 Pm$$

$$\text{Avd. II } 20 c + 5 v + 4.9 m + 0.1 m = 30 \text{ penningmedel}$$

$$1980 c + 495 v + 485.1 m + 9.9 m = 2970 Km$$

Här utbytes från Avd I/1000v+980m/ mot Avd. II /1980c/;

från Avd. II/ 20c/ penningmedel mot Avd. I/20m/ Pm;

och från Avd. II/5v+4.9m/ från penningmedelsproduktionen mot Avd. II/9.9m/ från Km-produktionen inom Avd. II.

Avd. I/4000c/ utbytes som förut inom Avd. I
och likaså Avd. II/495v+485,1m/ inom Avd. II.
Avd. II/0.1m/ kvarstannar hos guld/penningproducenterna.

Vad har hänt? Jo, kapitalisterna i Avd. I och II har ersatt vanliga Km med guld /20m+9,9m/. Produktionen av vanliga Km har sjunkit från 3000 till 2970 Km (-30) och en produktion av 30 guld har tillkommit. Totalproduktens värde är oförändrat 9000. Varje avdelnings kapitalister svarar för guld/penning/reproduktionen i proportion till deras kapitalstorlek:

$$20/5000 = 9.9/2475 = 0.1/25 = 0.004$$

Guldet (som penningmaterial) har den gemensamma egenskapen med konsumtionsmedlen att det inte, som produktionsmedlen, på nytt ingår i varornas värdebildningsprocess. Kanske vore det naturligt att betrakta guldproduktionen som tillhörigt Avd. II och guldet här som en konsumtionsvara (för kapitalisterna)? Men guldet skiljer sig också från konsumtionsmedlen såtillvida att de inte reproducerar människorna, arbetare och kapitalister, och därmed inte som konsumtionsmedlen för arbetarna utgör grunden för en ny vara, arbetskraften, som på nytt ingår som bruksvärde och (bytes)värde i reproduktionsprocessen. Konsumtionsmedlen är ju dessutom nödvändiga för varje reproduktionsprocess oberoende av dess samhällseliga form, så inte guldet som penningvara. Guld/penning/materialet utgör därför kapitalismens faux frais (ett rent slöseri). Detta talar för att betrakta guldproduktionen som en särskild avdelning. Kanske andra produktionsgrenar med samma allmänna egenskaper också kan föras till denna avdelning som t.ex. krigsmaterielproduktionen.

6. MARX' SCHEMA FÖR UTVIDGAD REPRODUKTION

RL fortsätter sin framställning genom att redogöra för Marx' lösning av utvidgad reproduktion. Grunden för utvidgad reproduktion under kapitalismen utgörs av att inte hela merprodukten, mervärdet, konsumeras individuellt utan produktivt. En del av mervärdet satsas i stället som kapital, ackumuleras. Det gäller varje enskild kapitalist som utvidgar sin produktion och det gäller därför också totalkapitalet som summan av de enskilda kapitalisterna. En förutsättning är alltså att mervärdet uppdelas i kapitaliserat mervärde och reventy för kapitalisterna

Ett kapital av given storlek kan givetvis inom vissa gränser utvidga produktionens omfång utan ackumulation, t.ex. genom ökad exploatering av arbetarna och av naturen, eller genom höjd arbetsproduktivitet (t.ex. effektivare arbetsorganisation), men det är inte denna form av utvidgad reproduktion som är förklaringen till den oerhörda produktionsutvidgningen som äger rum inom det kapitalistiska produktions sättet. Den kan bara förklaras med en utvidgning baserad på kapitalackumulation.

Det mervärde, i form av pengar, som kapitaliseras måste på marknaden finna de nödvändiga utökade produktionsmedlen och arbetskrafterna för att kunna förvandlas till produktivt kapital som kan utvidga produktionen, och dessutom måste de nya arbetare, vars arbetskraft inköpes, finna tillräckliga konsumtionsmedel för sitt uppehälle. De för ackumulationen nödvändiga produktions- och konsumtionsmedlen måste tas ur samhällets merprodukt. Det innebär alltså att merprodukten redan i förväg måste ta bestämd materiell form som Pm och Km.

Marx visar redan i K1 hur arbetskraften under kapitalistiska produktionsförhållanden ger ett reservförråd, den s.k. reservarmén, och hur det är möjligt att ständigt få mer arbete utfört utan att

öka antalet sysselsatta arbetare. I Marx undersökning förutsättes därför att den del av det ackumulerade mervärdet i form av pengar som satsas som variabelt kapital alltid finner den arbetskraft som omvandlar det till produktivt kapital.

För att inte i onödan tynga läsaren med många sifferexempel i den fortsatta genomgången av RL:s teori övergår jag här från Marx' till RL:s exempel:

$$\text{Avd. I } 4000 c + 1000 v + 1000 m = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{Avd. II } 1500 c + 750 v + 750 m = 3000 \text{ Km}$$

Totalprodukten är alltså, liksom i exemplet för enkel reproduktion, 9000 fördelat på 6000 Pm och 3000 Km, mervärdekvoten är oförändrat 100%, men värdesammansättningen, (den organiska sammansättningen) c/v, för kapitalet i Avd. II har ändrats från 4:1 till 2:1⁸.

I detta exempel är produkten i Avd. I /6000 Pm/ större än det konsumerade konstanta kapitalet i de båda avdelningarna /=5500/, och produkten i Avd. II /3000 Km/ mindre än Avd. I/v+m/ + Avd. II/v+m/ = 3500.

Förutsattes enkel reproduktion skulle vi få en överproduktion av Pm på 500 och en brist på Km på 500. RL visar nu att balans kan uppstå om produktionen utvidgas. Hon antar att 500m i Avd. I ackumuleras på samma sätt (c/v) som tidigare; alltså: 400 konstant kapital (c) och 100 variabelt kapital (v). De 400 Pm omsättes inom Avd. I på samma sätt som de reproducerade 4000 Pm. De nytillkomna arbetarna måste nu kunna köpa Km för sin lön om 100 från Avd. II, och detta måste tas ur Avd. II:s mervärde. För att balans i utbytet mellan avdelningarna ska uppstå måste alltså Avd. II köpa 100 Pm från Avd. I med de pengar som realiserat 100 av merprodukten, dvs 100 Pm ackumuleras i Avd. II. Men för att dessa 100 Pm ska kunna bli verksamma i en utvidgad reproduktionsprocess måste Avd. II också utvidga arbetskraften, och om vi, liksom för Avd. I, antar att det ackumulerade kapitalet har samma sammansättning som tidigare (2:1), så måste Avd. II satsa 50m för inköp av arbetskraft, och dessa nytillkomna arbetare köper sedan Km till ett värde motsvarande dessa 50m, d.v.s. omsättningen sker inom Avd. II. För övrigt sker utbytet på samma sätt som vid enkel reproduktion.

Vi får följande schema:

ackumul. m. reventy

$$\text{Avd. I } 4000 c + 1000 v + 100 m + 400 m + 500 m = 6000 \text{ Pm}$$

År 1

ackumul. m. reventy

$$\text{Avd. II } 1500 c + 750 v + 50m + 100m + 600 m = 3000 \text{ Km}$$

Nästa års (produktionscykel), som alltså utvidgats jämfört med den föregående får då följande utseende:

$$\text{Avd. I } 4400 c + 1100 v + 1100 m = 6600 \text{ Pm}$$

År 2

$$\text{Avd. II } 1600 c + 800 v + 800 m = 3200 \text{ Km}$$

Totalprodukten har ökat från 9000 till 9800.

RL förutsätter nu att en lika stor andel av mervärdet som förut ackumuleras i de båda avdelningarna, och att dess värdesammansättning också förblir oförändrad. Hon visar så hur ackumulationen, eller den utvidgade reproduktionen, fortsätter obrutet från produktionscykel till produktionscykel enligt nedan:

	Avd. I 4840 c + 1210 v + 1210 m = 7260 Pm	
År 3		Totalt 10780
	Avd. II 1760 c + 880 v + 880 m = 3520 Km	
	Avd.1 5324 c + 1331 v + 1331 m = 7986 Pm	
År 4		Totalt 11858 etc.....
	Avd. II 1936 c + 968 v + 968 m = 3872 Km	

7, ROSA LUXEMBURGS ANALYS AV MARX' DIAGRAM FÖR UTVIDGAD REPRODUKTION

RL tillskriver inledningsvis Marx uppfattningen att ackumulationen börjar i Avd. I och att ackumulationen i Avd. II är underordnad den i Avd. I:

"Accumulation in Dep.II appears only as a condition and consequence of accumulation in Dep.I....Dep.I retains the initiative all the time, Dep.II being merely a passive follower (s.122)

Med detta visar RL bara att hon inte riktigt förstått Marx' metod. Om man ska göra en analys av villkoren för en balanserad ackumulation på denna nivå i teorins uppbyggnad måste man, då ett exemplifierande fall tas upp (scheman) utgå från vissa antaganden, t.ex. att en av avdelningarna ackumulerar en bestämd andel av mervärdet och att detta ackumulerade mervärdet har en bestämd värdesammansättning, c/v. Marx valde att i sina exempel utgå från Avd. I, men han kunde lika gärna ha utgått från Avd. II. Låt oss ta ett exempel:

$$\text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{Avd. II } 1600 \text{ c} + 400 \text{ v} + 400 \text{ m} = 2400 \text{ Km}$$

Anta att Avd. II ackumulerar halva mervärdet, dvs 200 m med samma värdesammansättning som tidigare (4:1), d.v.s. 160 c och 40 v. Km motsvarande 160 m måste då utbytas mot Pm från Avd. I förutom de 1600 Km motsvarande Avd. II/1600 c/ d.v.s. totalt 1760 Km. Avd. II köper alltså 1760 Pm från Avd. I motsvarande Avd. I/1000 v + 760 m/. Om Avd. I nu ackumulerar 300m uppdelat på 240 c och 60 v, d.v.s. samma värdesammansättning som tidigare (4:1) så erhålles balans enl. nedanstående schema:

$$\text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 240 \text{ m} + 60 \text{ m} + 700 \text{ m} = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{Avd. II } 1600 \text{ c} + 400 \text{ v} + 160 \text{ m} + 40 \text{ m} + 200 \text{ m} = 2400 \text{ Km}$$

Vad som visas är alltså inte att den ena avdelningens ackumulation bestämmer den andras, utan att avdelningarna är ömsesidigt beroende av varandra på ett bestämt sätt.

RL går sedan vidare med frågan om Marx' diagram i verkligheten är giltiga:

"It does not follow, however, that so long as both these conditions are observed (dvs de ömsesidiga villkoren och beroendena mellan avdelningarna – min anm.), accumulation in both departements is bound, as Marx's diagram makes it appear to go on automatically, year after year." (s.131)

RL menar att även om de villkor som härletts av Marx är nödvändiga så är de inte tillräckliga för att balans ska uppstå. Det krävs först och främst en önskan att ackumulera i båda avdelningarna och dessutom en ökad effektiv efterfrågan på varor enligt RL. Hon ställer nu frågan: Varifrån kommer denna ständigt ökande efterfrågan ifrån, som utgör basen för Marx' diagram för reproduktion i ständigt stigande skala?

"But who can buy the products incorporating the other, the capitalised part of the surplus value? Partly the capitalists themselves -the diagram answer- who need the new means of production for the purpose of expanding production, and partly the new workers who will be needed to work these new means of production. But that implies a previous capitalist incentive to enlarge production; if new workers are set to work with new means of production, there must have been a new demand for the products which are to be turned out" (s.133)

RL fortsätter med att avvisa att en ökad efterfrågan kan alstras av befolkningsökningen och av andra sociala strata än arbetare och kapitalister (jordägare, tjänstemän, fria yrkesutövare etc). Även utrikeshandeln avvisas som källan till den ökade efterfrågan.

RL tar vidare upp att merprodukten måste formförändras från sin naturalform till sin penningform som mervärde:

"...by some means or other it must first pass through the money stage. So the surplus product of Dep.I and II must be bought – by whom? On the above showing, there will have to be an effective demand outside I and II, merely in order to realise the surplus value of the two departments, just so that the surplus product can be turned to cash. Even then we should only have got to the stage where the surplus value has become money. If this realised surplus value is further to be employed in the process of enlarging reproduction, in accumulation, an even larger demand must be expected for the future, a demand which is again to come from outside the two departments. Either the demand for the surplus product will therefore have to increase annually in accordance with the rate of increase of accumulated surplus value, or – vice versa – accumulation can only proceed precisely in so far as the demand outside I and II is rising." (s 37-138)

RL förlägger alltså problemet till frågan varifrån efterfrågan för det ackumulerade mervärdet kommer. Hon går vidare och ställer frågan varifrån pengarna att betala det ackumulerade mervärdet kommer ifrån, och kritiserar Marx enligt följande:

Marx utgår från den enkla reproduktionens schema:

Avd. I $4000 c + 1000 v + 1000 m = 6000 Pm$

Avd. II $2000 c + 500v + 500m = 3000 Km$

Nu sker en övergång till ackumulation. Kapitalisterna i Avd. I förvandlar halva mervärdet till kapital. Här uppstår inga problem påstår Marx. De pengar som tidigare användes för att förvandla

Avd. I/500 m/ till reveny för kapitalisterna i Avd. I används: nu i stället till att förvandla denna del av mervärdet till konstant och variabelt kapital. Inga mer pengar behövs om villkoren i övrigt är oförändrade (pengarnas cirkulationshastighet etc). Men det löser inte problemet säger RL, ty detta gäller bara vid en tänkt övergång från enkel till utvidgad reproduktion. När väl ackumuleringen kommer igång krävs mer pengar. Men RL har inte läst Marx tillräckligt noggrant. Marx tar upp att skapandet av nytt penningkapital måste hålla jämna steg med produktionens utvidgning om vi bortser från kreditsystemets utveckling etc på sidan 436 i K2.

Varken Marx eller RL visar hur det kan gå till, så därför har jag själv konstruerat ett belysande exempel på vilka balansvillkor som krävs för ackumulation där mer pengar behövs. Penningmaterialets producenter inordnas här i en särskild Avd. III (se denna uppsats s.14)

$$\text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 400 \text{ m} + 100 \text{ m} + 400 \text{ m} + 100 \text{ m} = 6000 \text{ Pm}$$

$$\text{År 1 } \text{Avd. III } 88 \text{ c} + 22 \text{ v} + 12 \text{ m} + 3 \text{ m} + 5 \text{ m} + 2 \text{ m} = 132 \text{ penningmedel (guld)}$$

$$\text{Avd. II } 1380 \text{ c} + 345 \text{ v} + 120 \text{ m} + 30 \text{ m} + 30 \text{ m} + 165 \text{ m} = 2070 \text{ Km}$$

Totalprodukt år 1: 8202

Här utbytes:

1/ Avd. I /1000v+100m+400m/ = 1500 Pm mot Avd. II /1380c +120m/ mellan Avd. I och II.

2/ Avd. III /88c+12m/ = 100 guld mot Avd. I/100m/ 1 =Pm mellan Avd. I och III.

3/ Avd. III/22v+3m+5m/ =30 guld mot Avd. II/30m/ = 30 Km mellan Avd. II och III.

4/ Avd. I/4000c+400m/ = 4400 Pm omsättes inom Avd. I

5/ Avd. II /345v+30m+165m/ = 540 Km omsättes inom Avd. II

6/ Avd. III /2m / = 2 guld behålles inom Avd. III

Varje avdelning har i detta exempel utvidgat sitt penningmaterial i proportion till sitt kapitals storlek: $100/5000 = 30/1725 = 2/100 = 0,02$

$$\text{Avd. I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 440 \text{ m} + 110 \text{ m} + 440 \text{ m} + 110 \text{ m} = 6600 \text{ Pm}$$

$$\text{År 2 } \text{Avd. III } 100 \text{ c} + 25 \text{ v} + 10 \text{ m} + 2,5 \text{ m} + 10 \text{ m} + 2,5 \text{ m} = 150 \text{ penningmedel (guld)}$$

$$\text{Avd. II } 1500 \text{ c} + 345 \text{ v} + 150 \text{ m} + 37,5 \text{ m} + 37,5 \text{ m} + 150 \text{ m} = 2250 \text{ Km}$$

Totalprodukt år 2: 9000

$$\text{Avd. I } 4840 \text{ c} + 12100 \text{ v} + 484 \text{ m} + 121 \text{ m} + 484 \text{ m} + 121 \text{ m} = 7260 \text{ Pm}$$

$$\text{År 3 } \text{Avd. III } 110 \text{ c} + 27,5 \text{ v} + 11 \text{ m} + 2,75 \text{ m} + 11 \text{ m} + 2,75 \text{ m} = 165 \text{ penningmedel (guld)}$$

$$\text{Avd. II } 1650 \text{ c} + 412,5 \text{ v} + 165 \text{ m} + 41,25 \text{ m} + 41,25 \text{ m} + 165 \text{ m} = 2475 \text{ Km}$$

Totalprodukt år 3: 9900

Här utvidgas penningmaterialet i takt med totalproduktens utvidgning:

$$\text{Penningmaterialets utvidgning/ Totalprodukten} = 132/8202 \text{ år 1} = 150/9000 \text{ år 2} = 165/9900 \text{ år 3} \\ = 0,0167$$

RL påpekar vidare att det uppstår problem vid övergången från enkel till utvidgad reproduktion, då ju efterfrågan på Km sjunker. Vi får alltså en överproduktion på Km. Detta problem uppstår också vid förändrad ackumulationsgrad och vid förändring av kapitalets organiska sammansättning, varför mitt svar på detta problem får vänta till längre fram i uppsatsen.

RL ser problemet att hitta en innehavare av de pengar som kan realisera det ackumulerade mervärdet, men drar ändå slutsatsen:

"It is not the source of money that constitutes the problem of accumulation, but the source of the demand for the additional goods produced by the capitalised surplus value; not a technical hitch in the circulation of money but an economic problem pertaining to the reproduction of the total social capital." (s.147)

Hon påstår att Marx inte löser problemet i sin analys:

"After the breakdown of all conceivable attempts at explaining accumulation, therefore, we are made to fall back in the end on the very gold producer (dvs som köpare av hela det ackumulerade mervärdet i Avd. I och II – min anm.), recurre to whom Marx had at the outset of his analysis branded as 'absurd'. The analysis of the reproductive process, and the second volume of Capital finally comes to a close without having provided the long sought – for solution to our difficulty". (s.154)

I enkel reproduktion är det inget problem enl. RL. Där är problemet med mervärdets realisering redan löst i förutsättningen att hela merprodukten konsumeras individuellt av kapitalistklassen. Problemet uppstår bara vid ackumulation. Men problemet är enl. RL inte penningkällan utan efterfrågans uppkomst:

"...it is quite evident that under conditions of accumulation, i.e. of capitalisation of part of the surplus value, it cannot, ex hypotesi, be the capitalists themselves who buy the entire surplus value, that they can not possibly realise it....Just because accumulation is postulated, the capitalists cannot buy their surplus value themselves, even though they might, in abstracto, have the money to do so. But who else could provide the demand for the commodities incorporating the capitalised surplus value?"(s.165)

"Realisation of the surplus value outside the only two existing classes of society appears as

indispensable as it looks impossible. The accumulation of capital has been caught in a vicious circle. At any rate, the second volume of Capital offers no way out."(s.165)

RL förklarar detta med att K2 ej är ett avslutat helt utan bara förelåg i manuskript vid Marx' död, och att just kapitlet om ackumuleringen är mest fragmentariskt.

AVDELNING 2

Rosa Luxemburgs teori för kapitalackumuleringen

1. KRITIKEN AV MARX' ANALYS OCH KRITIK AV KRITIKEN

I kapitlet "Motsättningar inom diagrammet för utvidgad reproduktion" i "Kapitalackumuleringen" citerar RL Marx' skrivningar från K1 (7:e avdelningen "Kapitalets ackumulationsprocess") som påvisar att merprodukten måste ha en bestämd materiell sammansättning (som P_m och K_m) om en del av mervärdet ska kunna kapitaliseras. Av detta drar RL slutsatsen, att Marx här antyder att ackumuleringen är gränslös. Hon påstår vidare att Marx' diagram i K2 ansluter sig till denna tes. RL kritiserar sedan denna tes i tre steg.

Produktion för produktionens egen skull i oändlighet

"Accumulation here takes its course, but it is not in the least indicated who is to benefit by it, who are the new consumers for whose sake production is ever more enlarged."(s.330)

"On this assumption (dvs att samhället uteslutande består av arbetare och kapitalister – ett antagande Marx gjorde för att studera kapitalismen "i sin renhet" – min anm.), however, his diagram does not permit of any other interpretation than that of production for production's sake. (s.333)

RL menar alltså att Marx schema dels kan tolkas som att ackumuleringen kan fortgå obehindrat för evigt (vilket t.ex. Tugan-Baranovskij försökte påvisa, varvid han var tillbaka vid Say's gamla harmonilära, se Avd. 1, kap.2), och dels att frågan om drivkrafterna bakom ackumuleringen inte löses då ju produktionen här framträder som produktion för produktionens egen skull. För att styrka sin kritik på den punkten citerar RL K3:

"Dessutom försiggår, som vi har sett (bok II, avd.3) en ständig cirkulation mellan konstant och konstant kapital (även bortsett från den påskyndade ackumuleringen). Denna är förut såtillvida oberoende av den individuella konsumtionen som den aldrig ingår i denna, men som ändå begränsas definitivt genom den, eftersom produktionen av konstant kapital aldrig försiggår för sin egen skull utan bara därför att det behövs mer konstant kapital i de produktionssfärer, vilkas produkter ingår i den individuella konsumtionen..." (K3, s.277)

Detta citat är taget ur det 18:e kapitlet som behandlar köpmanskapitalets omslag och är skrivet i anslutning till en föregående utläggning om hur handelskapitalet genom sin självständighet kan röra sig inom vissa gränser oberoende av reproduktionsprocessens spärrar och driva den t.o.m. över dessa, d.v.s. bidra till att (liksom krediten) dölja en överproduktion under en begränsad tid genom att köpa upp och öka sina lager. Här kommer Marx-citatet in och visar att det dessutom försiggår en cirkulation inom Avd. I som är oberoende av konsumtionen såtillvida att den inte ingår i den, och följaktligen skulle kunna växa oberoende av den och därmed än mer öka överproduktionen, men, tillfogar Marx, eftersom Avd. I ej producerar oberoende av Avd. III så

sätter ändå konsumtionen bestämda gränser för tillväxten i Avd. I. Detta är definitivt inte identiskt med att Marx skulle vara främmande för att se kapitalistisk ackumulation som ”produktion för produktionens egen skull”, och som RL söka en drivkraft i konsumtionsfären. Följande citat ur K3 och K1 kan få belysa detta:

”Man får aldrig glömma, att produktionen av detta mervärde - och återförvandlingen av en del av detta till kapital, ackumulationen, bildar en integrerande del av denna mervärdeproduktion - är det omedelbara målet och det bestämmande motivet för den kapitalistiska produktionen. Man bör därför aldrig framställa denna som något den inte är, nämligen som en produktion med konsumtionen eller tillverkning av konsumtionsmedel för kapitalisterna som sitt omedelbara mål. Gör man detta, bortser man helt och hållet från dess specifika karaktär, som kommer till uttryck i hela dess väsen” (K3 s. 222)

”..Men då är inte heller bruksvärdet och den personliga förbrukningen, utan bytesvärdet och värdeförmeringen hans (kapitalistens – min anm.) avgörande motiv. Som fanatisk anhängare av värdeförmering tvingar han hänsynslöst mänskligheten att producera för produktionens egen skull...” (K1 s.520-21)

”Alltså spara, spara, d.v.s. återförvandla största möjliga del av mervärdet eller merprodukten till kapital: Ackumulera för ackumulationens skull, producera för produktionens skull – i denna formel uttalade den klassiska ekonomin bourgeoisieperiodens historiska uppgift.” (K1 s.524)

RL:s kritik att ackumulationen här framträder som produktion för produktionens egen skull och att man inte kan finna för vilka konsumenters skull produktionen ständigt utvidgas är endast en moralisk-politisk kritik – inte en vetenskaplig. Det är ju ett av kapitalismens karaktäristika att dess drivkraft inte är bruksvärde, konsumtion, utan värdeförmering i oändlighet. En bieffekt av denna värdeförmeringsprocess är den materiella produktionens tillväxt, tillväxt av producerat bruksvärde. Förutsättningen för att denna bruksvärdetillväxt bara skulle ta formen av Pm är:

- 1/ att arbetarnas antal ej utökas, och att reallönerna ej stegras, eller
- 2/ att kapitalistklassens reventy sjunker lika mycket som arbetarnas ökar genom att arbetarskaran utökas och/eller höjer sina reallöner, eller
- 3/ att reallönerna sjunker så mycket att de därvid frigjorda Km täcker den utökade arbetarskaran konsumtion, eller
- 4/ att minskningen av reallöner tillsammans med sjunkande reventy för kapitalistklassen täcker den utökade arbetarskaran konsumtion. Sannolikheten för att något av dessa villkor ska uppfyllas är mycket liten.

RL återkommer till samma tanke i ”Kapitalackumulationen – en antikritik”. Hon ställer frågan om inte kapitalisterna själva köper den del av mervärdet som är ägnat för ackumulation i form av Pm (konstant kapital) och Km till arbetarna (variabelt kapital), men avvisar den lösningen enl. följande:

”All right, but such a solution only pushes the problem from this moment to the next. After we have assumed that accumulation has started and that the increased production throws an even bigger amount of commodities on to the market the following year, the same question arises again: where do we then find the consumers for this even greater amount of commodities? We will answer: well, this growing amount of goods will again be exchanged among the capitalists to extend production again, and so forth, year after year?. Then we have the roundabout that

revolves around itself in empty space. That is not capitalist accumulation, i.e. the amassing of money capital, but its contrary: producing commodities for the sake of it; from the stand-point of capital an utter absurdity. (s.57)

"To accumulate capital does not mean to produce higher and higher mountains of commodities, but to convert more and more commodities into money capital" ("Anti-Critique" s.71)

RL tycks här inte se att just den rörelse hon beskrivit faktiskt innebär värdetöknings i ständigt stigande skala. Hon definierar kapitalackumuleringen felaktigt som 'anhopning av penningkapital', d.v.s. kapital i endast en av dess framträdelseformer, och ställer det mot anhopningen av varor, d.v.s. den andra av kapitalets framträdelseformer som varukapital, i stället för att klargöra att värdetöknings i ständigt stigande skala innebär anhopning av kapital i alla de tre former kapitalet i sin totalprocess måste genomlöpa: Penningkapital-Produktivt kapital-Varukapital. I verkligheten behöver just penningkapitalets storlek inte öka lika mycket som de två andra formerna p.g.a. kreditsystemets utveckling, som minskar behovet av pengar.

RL:s första påstående att Marx här antyder att ackumuleringen är gränslös bygger på att RL inte begripit "Kapitalets" teoretiska uppbyggnad. Vad Marx här i K2 undersöker är villkoren för en möjlig reproduktion (enkel och utvidgad). Han uttalar sig på denna abstraktionsnivå i teori-bildningen inte om de villkoren uppnås eller ej, därtill fordras det fler bestämmelser som först behandlas i K3 (Se uppsatsens Avd.1, kap,3)

Obalans vid stigande organisk sammansättning

Marx förutsätter i sitt diagram för utvidgad reproduktion konstant arbetsproduktivitet och därmed konstant organisk sammansättning, c/v , konstant mervärdekvot, m/v , och konstant ackumulationsgrad (halva mervärdet ackumuleras). Men detta står i strid med Marx' teori i övrigt, där han inbegriper stigande arbetsproduktivitet och en tendens till höjd organisk sammansättning som karaktäristiskt för kapitalismen.

Om man räknar med stigande organisk sammansättning och höjd mervärdekvot (p.g.a. stigande arbetsproduktivitet) så måste enl. RL *"discrepancies...arise between the material composition of the social product and the composition of capital in terms of value "* (s.336)

Hon visar det genom följande exempel: RL utgår från Marx andra exempel för utvidgad reproduktion i K2, men antar att sammansättningen, c/v , i st. f. att som hos Marx konstant vara 5:1 stiga till 6:1 år 2, 7:1 år 3, 8:1 år 4 o.s.v., att mervärdekvoten ökar progressivt i överensstämmelse med högre arbetsproduktivitet, och att det satsade kapitalets storlek i de båda avdelningarna förblir konstant, $c+v$, trots ändrad sammansättning och att mervärdemängden förblir densamma som i Marx' exempel:

$$\text{Avd. I } 5000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 7000 \text{ Pm}$$

År 1

$$\text{Avd. II } 1430 \text{ c} + 285 \text{ v} + 285 \text{ m} = 2000 \text{ Km}$$

$$\text{Avd. I } 5228 \frac{4}{7} \text{ c} + 1071 \frac{3}{7} \text{ v} + 1083 \text{ m} = 7583 \text{ Pm}$$

År 2

$$\text{Avd. II } 1587 \frac{5}{7} \text{ c} + 311 \frac{2}{7} \text{ v} + 316 \text{ m} = 2215 \text{ Km}$$

$$\text{Avd. I } 5903 \text{ c} + 1139 \text{ v} + 1173 \text{ m} = 8215 \text{ Pm}$$

År 3

$$\text{Avd. II } 11726 \text{ c} + 331 \text{ v} + 342 \text{ m} = 2399 \text{ Km}$$

$$\text{Avd. I } 6424 \text{ c} + 1205 \text{ v} + 1271 \text{ m} = 8900 \text{ Pm}$$

År 4

$$\text{Avd. II } 1879 \text{ c} + 350 \text{ v} + 371 \text{ m} = 2600 \text{ Km}$$

När väl dessa scheman konstruerats pekar RL på att det å ena sidan råder ett underskott på 16 Pm år 2, 45 Pm år 3, och 88 Pm år 4, och å andra sidan ett överskott på 16 Km år 2, 45 Km år 3, och 88 Km år 4. Å ena sidan skulle bristen på Pm kunna motverkas enl. RL av att Pm förbilligas genom stigande arbetsproduktivitet, men å andra sidan skulle detta medföra ett ännu större överskott av osäljbara Km. Enda chansen vore att kapitalisterna själva i Avd. II konsumerar detta överskott individuellt.

Längre fram visar RL att en påskyndad ackumulation (d.v.s. allt större andel av mervärdet ackumuleras) verkar i samma riktning:

"If the capitalists in Dep.I relatively restrict their consumption, the capitalists of Dep.II must relatively expand their personal consumption in proportion. The consumption of accelerated accumulation in Dep.I would then have to be supplemented by that of retarded accumulation in Dep.II, technical progress in one department by regression in the other." (s.339)

Nu konstaterar RL att tekniska förändringar och stigande ackumulationsgrad kullkastar Marx' diagram, då ju Marx förutsätter konstant sammansättning, c/v, och konstant ackumulationsgrad.

Stigande organisk sammansättning och höjd ackumulationsgrad förutsätter en snabbare expansion av Pm-sektorn än av Km-sektorn:

"Yet Marx's diagram, where strict conformity of the two departments is axiomatic precludes any such fluctuations in the rate of accumulation in either department. It is quite legitimate to suppose that under the technical conditions of progressive accumulation, society would invest ever increasing portions of the surplus value earmarked for accumulation in Dep.I rather than in Dep.II" ..., "such a progressive transfer..from one department to the other of a part of the

accumulated surplus value would be wholly feasible, especially as it corresponds to the actual practice of capital. Yet this assumption is possible only so long we envisage the surplus value earmarked for capitalisation purely in terms of value. The diagram, however, implies that this part of the surplus value appears in a definite material form which prescribes its capitalisation. Thus the surplus value of Dep.II exists as means of subsistence, and since it is as such to be only realised by Dep.I, this intended transfer of part of the capitalised surplus value from Dep.II to Dep.I is ruled out, first because the material form of this surplus value is obviously useless to Dep.I, and secondly because of the relations of exchange between the two departments which would in turn necessitate an equivalent transfer of the products of Dep.I into Dep.II. It is therefore downright impossible to achieve a faster expansion of Dep.I as against Dep.II within the limits of Marx's diagram”(s.340-341)

”The mere consideration of technological progress, i.e. of the gradual alteration of the relation between constant and variable capital, and the increase in the rate of surplus value, would...pose insuperable problems for the explanation of accumulation in Marx's models; it would show that accumulation simply cannot be confined to the mutual relations of purely capitalist industry” (“Anti-Critique” s.98)

RL: a slutsats att Marx' schema för utvidgad reproduktion inte löser problemet för ackumuleringen vid stigande arbetsproduktivitet, mervärdekvot och ackumulationsgrad är i själva verket en ren truism, då ju förutsättningarna hos Marx var konstant produktivitet, mervärdekvot och ackumulationsgrad. Marx' framställning i K2 är såtillvida ofullständig att den inskränker sig till att undersöka villkoren för balanserad ackumulation då dessa storheter är konstanta, varför en komplettering på grundval av Marx' egen teori skulle behövas. Men det gör inte RL: I stället förser hon oss med ett fiktivt sifferexempel som blir rent parodiskt, då hon själv i andra sammanhang gisslar de legala marxisternas tilltro till ett rent bollande med siffror. Självt gör hon här samma sak.

I sitt exempel (se sid.337) utgår hon från vissa antaganden:

- 1/ att kapitalets sammansättning ändras från 5:1 år 1 till 6:1 år 2, 7:1 år 3 och 8:1 år 4,
- 2/ att mervärdekvoten stiger,
- 3/ att det satsade kapitalet förblir lika stort som i Marx' exempel, dock med ändrad värdesammansättning,
- 4/ att mervärdet och totalproduktens värde förblir lika stora som i Marx' exempel.

Varför hon gör så och om dessa antaganden är förenliga inbördes klargöres ej. Det framstår därmed som en ren sifferlek, där det av antagandena själva följer att obalans ska uppstå. Det som ska bevisas är därmed givet redan i förutsättningen.

Låt oss granska RL:s sifferlek närmare: Här nedan analyseras hennes schema genom att av siffrorna år 2 för c och v i de båda avdelningarna ges hur stor andel och i vilka proportioner, c/v , mervärdet år 1 kapitaliseras. (Färgade poster ange utbyte mellan avdelningarna)

kapitaliserat m reventy

$$\text{Avd. I } 5000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 428 \frac{4}{7} \text{ m} + 71 \frac{3}{7} + 500 \text{ m} = 7000 \text{ Pm}$$

År 1

$$\text{Avd. II } 1430 \text{ c} + 285 \text{ v} + 157 \frac{5}{7} \text{ m} + 26 \frac{2}{7} \text{ m} + 101 \text{ m} = 2000 \text{ Km}$$

kapitaliserat m reventy

$$\text{Avd. I } 5428 \frac{4}{7} \text{ c} + 1071 \frac{3}{7} \text{ v} + 1083 \text{ m} = 7583 \text{ Pm}$$

År 2

$$\text{Avd. II } 1587 \frac{5}{7} \text{ c} + 311 \frac{2}{7} \text{ v} + 316 \text{ m} = 2215 \text{ Km}$$

Alltså: Avd. I /1000 v + 71 $\frac{3}{7}$ m/år 1 = Avd. I /1071 $\frac{3}{7}$ år 2,

Avd. II /5000 c + 428 $\frac{4}{7}$ m/år 1 = Avd. I /5428 $\frac{4}{7}$ år 2, och

$$\text{Avd. II } /285 \text{ v} + 26 \frac{2}{7} \text{ m/ år 1} = \text{Avd. II } 311 \frac{2}{7} \text{ år 2}$$

$$\text{Avd. II } /1430 \text{ c} + 157 \frac{5}{7} \text{ m/ år 1} = \text{Avd. II } 1587 \frac{5}{7} \text{ år 2}$$

Men utbytet mellan avdelningarna blir då ojämnt. Avd. I måste sälja

Avd. I /1000v + 71 $\frac{3}{7}$ m + 500 m/ = 1571 $\frac{3}{7}$ Pm till Avd. II och köpa 1571 $\frac{3}{7}$ Km från Avd. II.

Men Avd. II måste sälja Avd. II / 1430 c + 157 $\frac{5}{7}$ m/ = 1587 $\frac{5}{7}$ Km till Avd. I och köpa 1587 $\frac{5}{7}$ Pm från Avd. I.

Det uppstår alltså med dessa förutsättningar ett överskott av Km och ett underskott av Pm

Men kan inte detta problem för ackumulationen vid stigande arbetsproduktivitet lösas med andra förutsättningar? Låt mig visa detta genom ett eget exempel:

$$\text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + \frac{1000 \text{ m}}{400 \text{ m}_c + 100 \text{ m}_v + 500 \text{ m}_{rev}} = 6000 \text{ Pm}$$

År 1

$$(4) : (1)$$

$$\text{Avd. II } 1456 \text{ c} + 364 \text{ v} + \frac{364 \text{ m}}{144 \text{ m}_c + 36 \text{ m}_v + 184 \text{ m}_{rev}} = 2184 \text{ Km}$$

$$(4) : (1)$$

$$\begin{array}{l} \text{Avd. I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + \frac{1100 \text{ m}}{458,33 \text{ m}_c + 91,67 \text{ m}_v + 550 \text{ m}_{\text{rev}}} = 6600 \text{ Pm} \\ \text{År 2} \qquad \qquad \qquad (5) : (1) \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Avd. II } 1600 \text{ c} + 400 \text{ v} + \frac{400 \text{ m}}{166,67 \text{ m}_c + 33,33 \text{ m}_v + 200 \text{ m}_{\text{rev}}} = 2400 \text{ Km} \\ (5) : (1) \end{array}$$

m_c = mervärde som kapitaliseras i form av konstant kapital

m_v = mervärde som kapitaliseras i form av variabelt kapital

m_{rev} = mervärde som utgör kapitalisternas reventy

I detta exempel är den organiska sammansättningen densamma, 4:1, mervärdekvoten 100% i båda avdelningarna. Halva mervärdet kapitaliseras i båda avdelningarna. Det kapitaliserade mervärdet år 1 har samma organiska sammansättning, 4:1, som tidigare, d.v.s. arbetsproduktiviteten förblir densamma år 2. Avd. I/ $1000 \text{ v} + 100 \text{ m} + 500 \text{ m}/ = 1600 \text{ Pm}$ från Avd. I måste säljas till Avd. II i utbyte mot Km, och Avd. II/ $14560 + 144 \text{ m}/ = 1600 \text{ Km}$ från Avd. II måste säljas till Avd. I i utbyte mot Pm för att balans ska uppstå. Det är möjligt här.

År 2 satsas likaså halva mervärdet som kapital, men denna gång har arbetsproduktiviteten höjts så att nyinvesteringens organiska sammansättning blir 5:1 i båda avdelningarna. Avd. I/ $1100 \text{ v} + 99,67 \text{ m} + 550 \text{ m}/ = 1749,67 \text{ Pm}$ från Avd. I måste säljas till Avd. II i utbyte mot Km, och Avd. II/ $1600 \text{ c} + 166,67 \text{ m}/ = 1766,67 \text{ Km}$ från Avd. II måste säljas till Avd. I i utbyte mot Pm. Här uppstår samma typ av obalans som RL påvisat i sitt exempel: överskott på Km och underskott på Pm.

Men om Avd. II redan år 1 kapitaliserat en del av sitt mervärde i produktionsmedelsektorn, Avd. I, vilket fordrar att ytterligare en del av de producerade Pm år 1 anpassas till Pm-tillverkning i stället för som i mitt första exempel till Km-tillverkning, samt att en del av den utvidgade arbetskraften förflyttas från Km-arbetare till Pm-arbetare, så skulle balans vara möjlig:

$$\begin{array}{l} \text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + \frac{1000 \text{ m}}{400 \text{ m}_c + 100 \text{ m}_v + 500 \text{ m}_{\text{rev}}} = 6000 \text{ Pm} \\ \text{År 1} \qquad \qquad \qquad (4) : (1) \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Avd. II } 1456 \text{ c} + 364 \text{ v} + \frac{364 \text{ m}}{\text{Avd II: } 128 \text{ m}_c + 32 \text{ m}_v + 184 \text{ m}_{\text{rev}}} = 2184 \text{ Km} \\ \text{Avd. I I: } 16 \text{ m}_c + 4 \text{ m}_v \\ (4) : (1) \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Avd. I } 4416 c + 1104 v + \frac{11104 m}{460 m_c + 92 m_v + 552 m_{rev}} = 6624 Pm \\ \text{År 2} \quad \quad \quad (4) : (1) \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Avd. II } 1584 c + 396 v + \frac{396 m}{165 m_c + 33 m_v + 198 m_{rev}} = 2376 Km \\ (5) : (1) \end{array}$$

Organisk sammansättning, mervärdekvot, andel ackumulerat mervärde och arbetsproduktivitetsförändringar är desamma som i mitt första exempel. Men här överförs år 1 en andel av det kapitaliserade mervärdet i Avd. II till Avd. I, närmare bestämt $/16_c + 4m_v/$. År 1 måste Avd. I $/1000v+100m + 500m/ = 1600 Pm$ från Avd. I säljas till Avd. II i utbyte mot Km, och Avd. II $/1456c + 128m+16m/ = 1600 Km$ från Avd. II säljas till Avd. I i utbyte mot Pm. Här uppstår alltså balans.

År 2 måste Avd. I $/1104v+92m+552m/ = 1748 Pm$ från Avd. I säljas till Avd. II i utbyte mot Km, och Avd. II $/1584c+165m/ = 1749 Km$ från Avd. II säljas till Avd. I i utbyte mot Pm. (Differensen på 1 är försumbar och skulle lätt kunna korrigeras genom att ytterligare en mycket liten andel av det kapitaliserade mervärdet år 1 i Avd. II överföra till Avd. I)

Här förverkligas alltså balans mellan avdelningarna trots att arbetsproduktiviteten höjts. Problemet är bara det att ackumulationen året före det år produktivitetstegringen sker måste vara anpassad till denna produktivitetstegring. För att obalans inte ska uppstå måste den alltså "förutses". Detta utgör givetvis ytterligare en källa till svårigheter att uppnå balans, men är inte något som med nödvändighet omöjliggör balanserad ackumulation. Problem uppstår fr.a. vid förändringar av arbetsproduktivitetstakten, av takten för höjningen av mervärdekvoten och av takten för den stigande ackumulationsgraden.

Problemet med att Avd. I måste tillväxa fortare än Avd. II vid stigande arbetsproduktivitet, höjd organisk sammansättning, höjd mervärdekvot och stigande ackumulationsgrad kan alltså lösas om kapitaliserat mervärde i st. f. att satsas i Avd. II satsas i Avd. I. En absolut överproduktion i Avd. II uppstår i den situation de ovan angivna faktorerna sammantaget medför en så stark tillväxtökning i Avd. I jämfört med Avd. II att det inte ens räcker med att hela det kapitaliserade mervärdet och det förslitna fixa konstanta kapitalet med tillhörande cirkulerande konstant kapital överförs till Avd. I för att balans ska uppstå (d.v.s. en neddragning av Avd. II utan kapitalförstöring), förutsatt att inte delar av den befintliga Km-sektorn skulle kunna omställas till lämplig Pm-tillverkning direkt vilket givetvis i de flesta fall är omöjligt.

Marx motsäger sig själv

Slutligen tar RL fram citat ur K3 som motsäger Marx antydan, enl. RL, om obegränsad ackumulation i K 2:

"Finally, the diagram contradicts the conception of the capitalist total process and its course as laid down by Marx in Capital, volume III. This conception is based on the inherent contradiction

between the unlimited expansion capacity of the productive forces and the limited expansive capacity of social consumption under conditions of capitalist distribution” (s.343)

”If we compare this description (syftar på citat ur K3 s.223 -min anm.) with the diagram of enlarged reproduction, the two are by no means in conformity” (s.345)

Detta visar bara än en gång att RL inte begripit ”Kapitalets” teoretiska struktur. Två avsnitt ur ”Kapitalet”, dels 3:e avd. i K2 och dels lösryckta citat ur 3:e avd. i K3, som befinner sig på olika abstraktionsnivåer i teorin ställs mot varandra som om de befann sig på samma abstraktionsnivå. RL tycks tro att Marx' reproduktionsscheman i K2 går att tillämpa direkt, oförmedlat på verkligheten. Hon har inte fattat, att Marx på denna nivå i teorin bara syftar till att utreda hur totalkapitalet kan förnyas och utvidgas och hur denna förnyelse och utvidgning sammanflätas med kapitalisternas och arbetarnas konsumtion, d.v.s. villkoren för att enkel resp. utvidgad reproduktion ska kunna äga rum störningsfritt. Huruvida dessa villkor kan uppfyllas eller inte i den konkreta verkligheten kan på denna teoretiska nivå ännu inte behandlas. Därtill krävs att teorin utvecklas till en mer konkret nivå, att kategorier som profitkvot, profitkvotens utjämning, produktionspriser, profitkvotens fallande tendens, handels- och räntebärande kapital, jordränta m.m. utvecklats.

Inte heller gör hon en ordentlig sammanfattning av Marx' teori t.o.m, 3:e avd. i K3, ”Lagen om profitkvotens fallande tendens”, utan nöjer sig med att ta fram några lösryckta citat för att underbygga sin egen kritik.

Oklarheten om ”Kapitalets” teoretiska uppbyggnad hos RL avslöjas också i två underordnade kritikpunkter hos henne:

1. *”The diagram precludes the cashing and hoarding of surplus value in monetary form, as capital waiting to be invested.”(s.341)*

Detta är rätt i så motto att Marx i sin teoretiska framställning, som avser att klargöra reproduktionens villkor, utesluter skattbildning av mervärde totalt sett i samhället – däremot inte skattbildning för enskilda kapitalister. I ett verkligt kapitalistiskt samhälle är sådan skattbildning givetvis inte uteslutet – det påstås aldrig heller av Marx – men analysen av reproduktionsvillkoren visar samtidigt att en sådan skattbildning – i form av pengar – alltid måste åtföljas av en värdemässigt lika stor upplagrad merprodukt.

Om t.ex. kapitalisterna i Avd. I säljer utan att köpa för en del av sitt mervärde så måste en del av merprodukten i Avd. II lagras, eller så måste en del av merprodukten i den egna avdelningen Avd. I lagras, eller en kombination av dessa två fall. Samma villkor gäller vid skattbildning av mervärde i Avd. II. Marx utesluter dessa fall i sin undersökning då de i praktiken kan ses som fall av obalanserad reproduktion.

2. *”The diagram thus precludes the expansion of production by leaps and bounds. It only allows of a gradual expansion which keeps strictly in step with the formation of the surplus value”, ...*
”Thus the diagram assumes a movement of the aggregate capital which flies in the face of the actual course of capitalist development.”(s. 342)

Här framgår klart hur RL har en benägenhet att direkt överföra Marx' analyser på varje abstraktionsnivå på verkligheten utan hänsyn till bestämmningar på andra abstraktionsnivåer. Marx' analys utesluter inte en verklighet där ackumuleringen sker ojämnt mellan olika perioder, men i sin analys i K2 utesluter han medvetet dessa variationer för att studera reproduktionens grundvillkor, ackumuleringen kan t.ex. i ett enskilt land ske sprängvis med hjälp av utrikeshandeln.

Perioder av överskott i utrikeshandeln kan växla med perioder av underskott. Men det är i princip ingen skillnad på detta fall och ett fall där en del av de båda avdelningarnas kapitalister ackumulerar med stormsteg och en annan del av dessa kapitalister ackumulerar på sparlåga eller inte alls. I princip vore det också möjligt för båda avdelningarna att i vissa perioder lagra en stor del av merprodukten och ackumulera på sparlåga, och i andra perioder utnyttja denna lagrade merprodukt för ackumulation med stormsteg.

2. ROSA LUXEMBURGS EGEN TEORI

"Marx's diagram of enlarged reproduction cannot explain the actual and historical process of accumulation. And why? Because of the very premises of the diagram. The diagram sets out to describe the accumulation process on the assumption that the capitalists and workers are the solo agent of capitalist consumption"... – real life has never known a self-sufficient capitalist society under the exclusive domination of the capitalist mode of production." (s.348)

Lösningen på problemet ligger m.a.o. enl. RL i att överge den teoretiska utgångspunkten att samhället bara består av två klasser -arbetare och kapitalister. Hon fortsätter:

"The problem amounts to this: If an increasing part of the surplus value is not consumed by the capitalists but employed in the expansion of production, what then, are the forms of social reproduction? What is left of the social product after deductions for the replacement of the constant capital cannot, ex hypothesi, be absorbed by the consumption of the workers and capitalists – this being the main aspect of the problem – nor can the workers and capitalists themselves realise the aggregate product. They can always only realise the variable capital, that part of the constant capital which will be used up, and the part of the surplus value which will be consumed, but in this way they merely ensure that production can be renewed on its previous scale. The workers and capitalists themselves cannot possibly realise that part of the surplus value which is to be capitalised. Therefore, the realisation of the surplus value for the purposes of accumulation is an impossible task for a society which consists solely of workers and capitalists" (s.350)

"Realisation of the surplus value is doubtless a vital question of capitalist accumulation. It requires as its prime condition"... "that there should be strata of buyers outside capitalist society. Buyers, it should be noted, not consumers, since the material form of surplus value is quite irrelevant to its realisation. The decisive fact is that the surplus value cannot be realised by sale either to workers or to capitalists, but only if it is sold to such social organisations or strata whose own mode of production is not capitalistic." (s.351-352)

RL nämner sedan tre, som hon ser det, illustrativa exempel:

- 1/ den engelska bomullsindustrins export under 1800-talet,
- 2/ exporten av järnvägsräls till USA och Australien,
- 3/ den tyska kemiska industrins export.

Alla dessa fall avviker från Marx' diagram noterar RL. Nu anser sig RL har klarat av mervärdets realisering i sin helhet, men det räcker inte. Hon skriver:

"Nor is the realisation of the surplus value the only vital aspect of reproduction...The second requirement of accumulation is access to material elements necessary for expanding

reproduction. Seeing that we have just turned the surplus product of Dep.I into money by getting rid of the surplus means of production to non-capitalist circles, from where are these material elements then to come? The transaction which is the portal for realising the surplus value is also, as it were, a backdoor out of which flies all possibility of converting this realised surplus value into productive capital...”(s.355)

RL konstaterar nu än en gång att Marx förutsättning att all produktion i samhället sker under kapitalistiska former inte överensstämmer med verkligheten. Kapitalismen utgör ännu bara en liten del av den totala världsproduktionen. Hon konstaterar att om kapitalismen varit beroende av endast kapitalistiskt producerade varor skulle dess nuvarande utvecklingsnivå varit omöjlig.

It becomes necessary for the capital progressively to dispose ever more fully of the whole globe”.... ”The process of accumulation...requires inevitably free access to over new areas of raw materials in case of need....(s.358)

Efter dessa inledande anmärkningar drar RL följande slutsats:

”Between the production of surplus value, then, and the subsequent period of accumulation, two separate transactions take place – that of realising the surplus value, i.e. of converting it into pure value, and that of transforming this pure value into productive capital. They are both dealings between capitalist production and the surrounding non-capitalist world. From the aspect both of realising the surplus value and of procuring the material elements of constant capital, international trade is a prime necessity for the historical existence of capitalism – an international trade which under actual conditions is essentially an exchange between capitalistic and non-capitalistic modes of production” (s.359)

RL frågar sig också varifrån den utvidgade arbetskraften, som är nödvändig för ackumulationen, kommer. Hon konstaterar inledningsvis att förlängd arbetsdag och ökad arbetstid inte räcker utan att fler arbetare krävs. Hon anför därefter två citat av Marx (K1 s.564 eng. upp och ”Teorier om mervärdet” s.243 eng. uppl.) som enl. RL visar att Marx skulle hävda att behovet av fler arbetare tillgodoses genom självförökning av klassen själv, eller genom att delar av den s.k. reservarmén dras in i den kapitalistiska produktionen. Om RL hade varit lite noggrannare vid läsningen av Marx skulle hon dock finna att Marx inte utgår från att problemet löses automatiskt på detta sätt. I K1, 23:e kap. ”Den kapitalistiska ackumulationens allmänna lag” tar Marx upp ett fall där ackumulationen under en längre tid sker på bevarad teknisk grundval och konstaterar:

”Resultatet kan bli, att kapitalet växer fortare än arbetskraften eller arbetarantalet ökar, att efterfrågan på arbetskraft överstiger tillgången, och att arbetslönen som följd därav stiger.” (K1 s.541)

Han tar t.o.m. lite längre fram upp ett fall där detta medför att ackumulationen hämmas:

”Eller också...hämmas ackumulationen som följd av det stigande arbetspriset, emedan sporren till vinst avtrubbas, ackumulationen avtar. Men samtidigt avlägsnas också orsaken till avtagandet, nämligen disproportionen mellan kapital och exploaterbar arbetskraft, överflödet på kapital gentemot tillgången på arbetskraft....” (K1 s.547)

Emellertid bortser Marx i sin analys av reproduktionsvillkoren från detta problem för att kunna studera frågan i sin renhet, fri från ovidkommande inflytelser. Han förutsätter helt enkelt i sin analys i K2 att tillräckligt med arbetskraft finns att tillgå (se s.16-17 i denna uppsats).

Nu hävdar RL att arbetarklassens självförökning inte är tillräcklig för att klara

kapitalackumulationens krav, t.ex. i plötsliga expansiva perioder. Inte heller kan man räkna med reservarmén. RL skriver:

"His (Marx – min anm.) diagram of simple reproduction admittedly does not recognize such an army, nor could it have room for it, since the natural propagation of the capitalist wage proletariat cannot provide an industrial reserve army. Labour for this army is recruited from social reservoirs outside the dominion of capital – it is drawn into the wage proletariat only if need arises. Only the existence of non-capitalist groups and countries can guarantee such a supply of additional labour power for capitalist production."(s.361)

Hon skriver vidare att Marx ignorerar småborgerlighetens proletarisering som källa till fler arbetare. Man kan ju undra om RL läst "Kommunistiska Manifestet"! ⁹

"This' is a concrete example of the fact that capitalist production cannot manage without labour power from other social organisations." (s.364)

RL summerar sin "lösning" enl. följande:

"Yet, as we have seen, capitalism in its full maturity also depends in all respects on non-capitalist strata and social organisations existing side by side with it....The interrelations of accumulating capital and non-capitalist forms of production extend over values as well as over material conditions for constant capital, variable capital and surplus value alike...Since the accumulation of capital becomes impossible in all points without non-capitalist surroundings, we can not gain a true picture of it by assuming the exclusive and absolute domination of the capitalist mode of production...Capital needs the means of production and labour power of the whole globe for untrammelled accumulation; it cannot manage without the natural resources and the labour power of all territories." (s.365)

3. KRITIK AV ROSA LUXEMBURGS LÖSNING PÅ PROBLEMET

RL:s teori utmynnar i en modell som jag kan illustrera med följande reproduktionsschema: (Här antas den organiska sammansättningen vara 4:1, mervärdekvoten 100% och halva mervärdet kapitaliseras i båda avdelningarna.)

Icke-kapitalistisk sektor: 400 Pm + 100 Km

Avd. I 4000 c + 1000 v + 1000m = 6000 Pm

400 m_c + 100 m_v + 500 m_{revenue}

Avd. II 1456 c + 364 v + 364 m = 2184 Km

144 m_c + 36 m_v + 184 m_{revenue}

Icke-kapitalistisk sektor: 100 Pm + 36 Km + 44 Km

Hela det kapitaliserade mervärdet i Avd. I och II måste realiseras av en icke-kapitalistisk sektor, d.v.s. Avd. I säljer 500 m = 500 Pm och Avd. II säljer 180m = 180 Km till den icke-kapitalistiska sektorn. Avd. I säljer 1000v+500m = 1500 Pm till Avd. II och Avd. II säljer 1456c = 1456 Km till Avd. I. Här uppstår en obalans i utbytet mellan avdelningarna på 44 Km, d.v.s. Avd. II "blir skyldigt" Avd. I 44. Avd. I köper 400 Pm +144 Km från den icke-kapitalistiska sektorn, vilket ger en obalans i utbytet mellan Avd. I och den icke-kapitalistiska sektorn, där Avd. I "blir skyldigt 44.

Avd. II köper 100 Pm + 36 Km från den icke-kapitalistiska sektorn, vilket ger en obalans i utbytet mellan Avd. II och den icke-kapitalistiska sektorn, som "blir skyldig" Avd. II 44.

.....

Avd. I har nu sålt: 500 Pm till icke-kapitalistiska sektorer

1500 Pm till Avd. II =2000

Avd. I har köpt: 1456 Km från Avd. II

144 Km från icke-kapitalistiska sektorer

400 Pm från icke-kapitalistiska sektorer = 2000

.....

Avd. II har nu sålt: 1456 Km till Avd. I

180 Km till icke-kapitalistiska sektorer =1636

Avd. III har köpt : 1500 Pm från Avd. I

100 Pm från icke-kapitalistiska sektorer

36 Km från icke-kapitalistiska sektorer = 1636

.....

Icke-kapit. sektor 400 Pm till Avd. I

har nu sålt: 100 Pm till Avd. II = 500 Pm

144 Km till Avd. I

36 Km till Avd. II = 180 Km = 680

Icke-kapit. sektor 500 Pm från Avd. I

har nu köpt: 180 Km från Avd. II = 680

.....

Här råder balans i utbytet mellan de tre sektorerna totalt sett. Obalanserna i utbytet mellan Avd. I och II, Avd. II och icke-kapit. sektor, samt Avd. I och icke-kapit. sektor utjämnas genom att Avd. II "är skyldigt" Avd. I 44. Avd. I "är skyldigt" den icke-kapit. sektorn 44, och den icke-kapit. sektorn "är skyldigt" Avd. II 44. De kapitaliserade mervärdena i Avd. I och II har intagit sina för ackumuleringen nödvändiga materiella former som Pm och Km för den utökade arbetskraften.

Men resultatet visar också, att om utbytet mellan den kapitalistiska och den icke-kapitalistiska sektorn ska vara balanserat, och det måste den vara om vi undersöker villkoren för balanserad reproduktion, så utbytes här 500 Pm+180 Km från den kapitalistiska sektorn mot 500 Pm+180 Km från den icke-kapitalistiska sektorn. Nödvändigheten av detta utbyte kan bara vara bestämt av bruksvärdenas skilda beskaffenhet i den kapitalistiska resp. den icke-kapitalistiska sektorn, eller att bestämda slag av Pm och Km produceras till minsta arbetskostnad i antingen den kapitalistiska eller den icke-kapitalistiska sektorn. Annars är det obegripligt varför den kapitalistiska sektorn inte inom sig lika väl skulle kunna köpa och sälja de 500Pm+180Km, som exemplet ovan säljs till den icke-kapit. sektorn, och avstå från att köpa 500Pm+180Km från den icke-kapit.

sektorn.

Man kan givetvis tänka sig ett exempel där endast Pm eller Km utbytes, eller endast Pm mot Km, mellan den kapitalistiska och icke-kapitalistiska sektorn. Men det avgörande för detta utbyte är liksom i det ovan anförda exemplet inte en inre nödvändighet för den kapitalistiska sektorn att realisera sitt ackumulerade mervärde i en icke-kapitalistisk sektor utan bruksvärdenas beskaffenhet eller skild arbetskostnad mellan resp. sektor för ett bestämt bruksvärde. Låt oss ta ett exempel där den kapit. sektorn bara köper Km och säljer Pm till den icke-kapit. sektorn:

Icke-kapitalistisk sektor: 440 Km

$$\begin{array}{r} \text{Avd. I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} \qquad \qquad \qquad = 6000 \text{ Pm} \\ \hline \qquad \qquad \qquad 400 \text{ m}_c + 100 \text{ m}_v + 60 \text{ m}_{\text{rev}} + 440 \text{ m}_{\text{rev}} \\ \text{Avd. II } 1056 \text{ c} + 264 \text{ v} + 264 \text{ m} \qquad \qquad \qquad = 1584 \text{ Km} \\ \hline \qquad \qquad \qquad 104 \text{ m}_c + 26 \text{ m}_v + 134 \text{ m}_{\text{revenue}} \end{array}$$

Här utbytes Avd. I $1000 \text{ v} + 100 \text{ m} + 60 \text{ m} = 1160 \text{ Pm}$ från Avd. I mot Avd. II $1560 \text{ c} + 104 \text{ m} = 1160 \text{ Km}$ från Avd. II, samt Avd. I $440 \text{ m} = 440 \text{ Pm}$ mot 440 Km mellan Avd. I och den icke-kapitalistiska sektorn

RL gör i sin analys ett enkelt tankefel. Å ena sidan hävdar hon att den kapitalistiska sektorn internt bara kan generera en efterfrågan som motsvarar värdesumman av förbrukat konstant kapital, variabelt kapital (arbetarnas konsumtion) och kapitalistklassens reventy, och att därför det kapitaliserade mervärdet, som då utgör resten av årsproduktens totala värde, måste realiseras i en icke-kapitalistisk sektor. Men när detta väl skett och kapitalisterna står där med pengarna så kan de å andra sidan inom den kapitalistiska sektorn inte förvandla dessa pengar till Pm och arbetskraft, produktivt kapital, då det ju i den kapitalistiska sektorn inte finns några Pm kvar att köpa och ej heller några Km för den utökade arbetskraften. RL "löser" det problemet genom att dessa Pm och Km nu köps från den icke-kapit. sektorn. Därmed förnekar hon ju sin första tes om att efterfrågan i den kapitalistiska sektorn bara motsvarar förbrukat konstant kapital, variabelt kapital och kapitalisternas reventy. Här finns ju nu en efterfrågan på Pm och Km som motsvarar det kapitaliserade mervärdet. Någon kanske invänder att så nu är fallet, men att det betingas av att det mervärde som ska ackumuleras först realiserats i den icke-kapit. sektorn och nu förvandlats till pengar. Men att realiseringsproblemet skulle vara ett rent penning- och cirkulationsproblem förnekas ju av RL själv (se s.20-21 i denna uppsats), och hur detta problem kan lösas visar jag i ett exempel (se s.20-21 i uppsatsen).

RL:a "lösning" på "problemet" är en skenlösning på ett icke-existerande problem.

4. ROSA LUXEMBURGS EMPIRISKA EXEMPEL

RL försöker underbygga sin teori med konkreta exempel på hur tvånget till det ackumulerade mervärdets realisering i en icke kapitalistisk sektor utgör grunden för den kapitalistiska expansionen. Hon tar upp tre manifestationer för denna expansion:

1/ "the struggle of capital against natural economy,

2/ the struggle against commodity economy, and

3/ the competitive struggle of capital on the international stage for the remaining conditions of accumulation”(s.368)

Ett sätt att vidga marknaderna, d.v.s. efterfrågan på kapitalistiskt producerade varor, är att bryta upp de slutna icke-varuproducerande samhällenas produktionssystem. Det sker inte automatiskt.

”A natural economy thus confronts the requirements of capitalism at every turn with rigid barriers. Capitalism must therefore...fight a battle of annihilation against every historical form of natural economy, that it encounters, whether this is slave economy, feudalism, primitive communism or patriarchal peasant economy. The principal methods in this struggle are political force (revolution, war), oppressive taxation by the state, and cheap goods; they are partly applied simultaneously, and partly they succeed and complement one another.”(s.369)

Målen med denna kamp för kapitalet är:

1/ att lägga beslag på viktiga källor till produktivkrafter som jord, skog, mineralfyndigheter och andra råvarukällor,

2/ att 'frigöra' arbetskraften och tvinga in den i kapitalets tjänst,

3/ att utveckla varuproduktion,

4/ att skilja handel och jordbruk.

Denna nedbrytningsprocess i de icke-kapitalistiska samhällena kan inte ske genom 'fredlig tävlan' om kapitalackumulationens villkor ska uppfyllas enl. RL.

”Accumulation with its spasmodic expansion, can no more wait for, and be content with, a natural internal disintegration of non-capitalist formations and their transition to commodity economy, than it can wait for, and be content with, the natural increase of the working population. Force is the only solution open to capital; the accumulation of capital, seen as an historical process, employs force as a permanent weapon not only at its genesis, but further on down to the present day.” (s.370-371)

Detta, exemplifieras enl. RL av den henne samtida kolonialismen. Engelsmännens kolonialisering av Indien och fransmännens av Algeriet får sedan tjäna som åskådningsexempel hur den icke-kapitalistiska samhällsorganisationen nedbrytes. Den koloniala penetrationen av Kina (Opiumkrigen, järnvägs- och kanalbyggen etc) visar hur varuproduktionens ekonomi introduceras. Utvecklingen i USA efter inbördeskriget tjänar som exempel på hur hantverk och industri avskiljs från jordbruket genom att kapitalet bryter ner det i hög grad självförsörjande småbondebruket. Kampen mellan den framträngande engelska kapitalismen i Syd-Afrika på bekostnad av boernas småbondeekonomi anför RL som ännu ett exempel på detta.

RL ser också de internationella lånen som ett sätt för kapitalet att expandera i icke-kapitalistiska sektorer. Lånen till järnvägsbyggande i USA och Ryssland, och senare till Afrika, medförde naturhushållningens undanträngande och varuproduktionens framträngande. Lånen till Egyptens auktoritära stat gav avsättning för produkter producerade i Europa, bröt, med denna auktoritära stats hjälp genom en hänsynslös skatteutplundring av bönderna, ner den traditionella jordbruks-ekonomin, och utgjorde genom denna stats oförmåga att betala räntor och amorteringar ett medel för kapitalet att direkt lägga beslag på jättelika jordegendomar och med vapenmakt kolonisera landet. De tyska lånen till Turkiets härskare finansierades likaså med hjälp av en hänsynslös

beskattning av bönderna. Deras merprodukt förvandlades i händerna på denna stat till vara genom försäljning, och de pengar det inbringade realiserade i sin tur (genom betalningen av lånen) merprodukten från tyska arbetare enl. RL.

Även frihandelsperiodernas förvandling till en period med handelshinder som skyddstullar härleder RL till en förstärkt konkurrens mellan de olika ländernas kapital om de icke-kapitalistiska sektorerna, både inrikes och utrikes, som nödvändiga för mervärdets realisering.

5. ROSA LUXEMBURGS TEORI OM IMPERIALISM OCH KAPITALISMENS SAMMANBROTT

RL drar nu konsekvensen av sin ackumulationsteori i följande ordalag:

"Non-capitalist organisations provide a fertile soil for capitalism; more strictly: capital feeds on the ruins of such organisations, and although this non-capitalist milieu is indispensable for accumulation, the latter proceeds at the cost of this medium nevertheless, by eating it up. Historically, the accumulation of capital is a kind of metabolism between capitalist economy and those pre-capitalist methods of production without which it cannot go on and which, in this light, it corrodes and assimilates. Thus capital cannot accumulate without the aid of non-capitalist organisations, nor, on the other hand, can it tolerate their continued existence side by side with itself. Only the continuous and progressive disintegration of non-capitalist organisations makes accumulation of capital possible"(s.416)

"Its ultimate aim...is to establish the exclusive and universal domination of capitalist production in all countries and for all branches of industry....As soon as this final result is achieved -in theory, of course, because it can never actually happen- accumulation must come to a stop. The realisation and capitalisation of surplus value become impossible to accomplish"... "the collapse of capitalism follows as inevitably as an objective historical necessity. This is the reason for the contradictory behaviour of capitalism in the final stage of its historical career: imperialism" (s.416-417)

"At a certain stage of development there will be no other way out than the application of socialist principles. The aim of socialism is not accumulation but the satisfaction of toiling humanity's wants by developing the productive forces of the entire globe. And so we find that socialism is by its very nature an harmonious and universal system of economy".(s.467)

RL menar samtidigt att kapitalismens öde dock är beseglat innan dess yttersta gräns nåtts:

"At the same time, the absolute and undivided rule of capital aggravates class struggle throughout the world and the international economic and political anarchy to such an extent that, long before the last consequences of economic development, it must lead to the rebellion of the international proletariat against the existence of the rule of capital." ("Anti-Critique", s.60)

6. KRITIK AV IMPERIALISM- OCH SAMMANBROTTSTEORIN

Grunden till imperialism

De empiriska exempel på kapitalistisk expansion RL går igenom har tvivelsutan förtjänster som korta sammanfattningar av historiska processer, men analysen av dessa framträdelser som skulle visa att RL:s ackumulationsteori är riktig saknas. Teori och empiri läggs bara "bredvid" varandra.

I själva verket låter sig kapitalets expansion till icke-kapitalistiska sektorer och den kolonialism och imperialism som följer i dess spår förklaras med utgångspunkt från den kapitalistiska produktionsprocessens karaktär av maximerande värdetvåningsprocess utan ände. Kapitalackumulationen är inte bara en metod för att uppnå en maximal tillväxt av mervärde för den enskilde kapitalisten utan yttrar sig också gentemot denne som en yttre tvångslag p.g.a. konkurrensen mellan de enskilda kapitalen.

"Den kapitalistiska produktionens utveckling nödvändiggör, att det kapital, som används i det enskilda företaget, ständigt växer, och konkurrensen påtvingar varje individuell kapitalist den kapitalistiska produktionens inre lagar, som om de vore yttre tvångslagar. Den tvingar honom att ständigt öka sitt kapital för att bevara det, men han kan endast öka det genom fortsatt ackumulation" (K1, s.521)

På ett bestämt historiskt stadium i den kapitalistiska ackumulationen när nödvändiga betingelser är förhanden yttrar sig denna ackumulations expansion som kolonial exploatering i icke-kapitalistiska länder. Framstegen för transporttekniken (ångmaskindrift, järnvägar etc) minskade t.ex. kostnaderna för långväga transporter och gjorde att totalvärdet för många råvaror producerade i kolonierna kunde sänkas under samma råvarors värden i det kapitalistiska centrat. En annan förutsättning bestod i att de kapitalistiska samhällena utvecklade en sådan industriell styrka att en tillräcklig bas lagts för en sådan militär överlägsenhet att hindren i de exploaterade kolonierna kunde övervinnas utan alltför stora kostnader. En tredje förutsättning bestod i att konkurrensen mellan kapitalen utvecklades till en konkurrenskamp mellan skilda kapitalistiska länder som bl.a. framträdde som en kapploppning om kontroll över kolonierna.

Härmed har jag inte gjort anspråk på att leverera en annan teori om imperialismen utan bara att visa på att den kapitallogiska grunden står att söka på annat håll än i "problemet med mervärdets realisering", en teori om imperialismen måste vila på "Kapitalet" i sin helhet och en fortsättning av dess teoribyggnad till de områden Marx inte hann med, världsmarknaden, staten, kriserna, samt omfattande studier av konkreta förhållanden i imperialismens historia.

Sammanbrottsteorin

RL:s teori om att kapitalismen har en absolut gräns som inte kan överskridas, att dess utveckling förr eller senare leder fram mot ett sammanbrott grundar sig på uppfattningen om att kapitalismen inte kan existera utan att expandera på bekostnad av icke-kapitalistiska produktionsätt. Gränsen sätts därvid, teoretiskt sett, vid en situation då kapitalismen blivit det universella produktionsättet. Men denna teori om en metabolism mellan kapitalism – icke-kapitalism, och kapitalismens nödvändiga expansion på icke-kapitalismens bekostnad härleds hos RL ur hennes "lösning" på det som hon uppfattat som problem: det ackumulerade mervärdets realisering. Då denna "lösning" ovan visat sig vara en skenlösning på ett skenproblem måste också dess följsats om kapitalismens sammanbrott på denna kapitallogiska grundval avvisas.

För klarhetens skull måste jag här tillägga att denna kritik av RL:s teori varken innebär ett förnekande av alla teorier om kapitalistisk imperialism eller teorier om en eventuell yttersta gräns för kapitalismens existens.

7. ROSA LUXEMBURGS ANALYS AV MILITARISMENS ROLL FÖR KAPITALACKUMULATIONEN

RL utgår i sin analys från att den kapitalistiska statens militärutgifter finansieras genom indirekt

beskattning, och att den innebär att denna skatt tas från arbetarnas löner (via högre priser på arbetarnas Km) eller från kapitalisternas mervärde.

Om denna skatt skulle använts till löner för statstjänsteman skulle inget ändras för ackumulationen. Då skulle bara fördelningen av Km förändras. Används skatten däremot till rustningar förändras bilden enl. RL. Om skatten tas från mervärdet, så sker det antingen på bekostnad av kapitalisternas individuella konsumtion eller till priset av en sänkt ackumulation. Men om skatten tas från lönerna (t.ex. via indirekt skatt på Km, utan att arbetarna kompenserar sig för detta genom höjda löner) så förändras saken. RL tar som utgångspunkt Marx' andra diagram för utvidgad reproduktion i K2 s.448)

$$\text{Avd. I } 5000 c + 1000 v + 1000 m = 7000 Pm$$

$$\text{Avd. II } 1430 c + 285 v + 285 m = 2000 Km$$

Om nu 100 av v tas in i form av skatt till staten, så köper 1285v (1000v+285v) endast Km till ett värde av 1185 (den indirekta skatten höjer priset på denna varuprodukt till 1285, men försäljarna får bara behålla 1185 och betala in 100 till staten). Nu köper staten vapen till ett värde av 100. Om vi antar samma organiska sammansättning för vapenindustrin som för Avd. I och II i schemat, 5:1, får vi:

$$71,5 c + 14,25 v + 14,25 m = 100 \text{ vapen}$$

Samtidigt måste Avd. II minska med 100 Km för att överproduktion inte ska uppstå (vid i övrigt givna förutsättningar), och detta medför också att Avd. I måste minska något. Vi får:

$$\text{Avd. I } 4949 c + 989,75 v + 989,75 m = 6928,5 Pm$$

$$= \text{totalt: } 8828,5$$

$$\text{Avd. II } 1358,5 c + 270,73 v + 270,75 m = 1900 Km$$

Men nu medför vapenproduktionen också att det måste produceras Pm för denna. I praktiken har m.a.o. bara bruksvärdeformen för totalprodukten ändrats enl. följande:

$$\text{Avd. I } 51 c + 10,25 v + 10,25 m = 71,5 Pm \text{ (militärt bruk)}$$

$$4949 c + 989,75 v + 989,75 m = 6928,5 Pm \text{ (civilt bruk)}$$

$$\text{Avd. II } 1358,5 c + 270,75 v + 270,75 m = 1900 Km$$

$$\text{Avd. III } 71,5 c + 14,25 v + 14,25 m = 100 \text{ Vapen}$$

Detta schema kan omskrivas så att den indirekta skattedelen av v avskiljes som v_{skatt} . Vi får då:

$$51 c + 9,45 v + 0,8 v_{skatt} + 10,25 m = 71,5$$

Avd. I

Totalt: 7000

$$4949 c + 912,75 v + 77 v_{skatt} + 989,75 m = 6929,5$$

$$1358,5 c + 249,75 v + 21 v_{skatt} + 270,75 m = 1900 Km$$

Avd. II

Totalt: 2000

$$71,5 c + 14,05 v + 1,2 v_{skatt} + 14,25 m = 100 \text{ vapen}$$

RL utarbetar inte dessa scheman, utan gör i stället följande felaktiga analys:

Total produktion efter beskattning:

$$6307,5 c + 1260,5 v + 1269,5 m = 8828,5$$

Totalprodukten minskar till 8828,5 från ursprungliga 9000 (se s.39 i uppsatsen), d.v.s. med 171,5. Denna minskning hänför RL nu till minskade kostnader för arbetarnas uppehåll. RL gör nu än en gång precis det hon raljerande kritiserar Bulgakov och Tugan-Baranovskij för: bollar helt abstrakt med siffror, 171,5 dras från totala v i det första schemat på sid. 39 i uppsatsen. Hon får:

$$\text{Totalprodukt: } 6430 c + 1113,5 v + 1285 m = 8828,5$$

Nu fortsätter RL emellertid:

"Constant capital and surplus value remain unchanged and only the variable capital....has diminished. Or – in case there are doubts about constant capital being uneffected (som om man kunde köpslå om teorin! – min anm.) – we may further allow for the event that, as would happen in actual practice, concomitant with the decrease in means of subsistences for the workers there will be a corresponding out in the constant capital"(s.463)

Hon får då fram följande schema för totalprodukten:

$$6307,5 c + 1236 v + 1285 m = 8828,5$$

RL glömmer fullständigt vapenproduktionen och Pm-industri för vapenindustrin, och ersätter teorins realabstraktion med fria fantasier, rena sifferleken.

RL tycks också dra slutsatsen att dessa statsutgifter för militära ändamål utgör en utvidgad marknad för realisering av mervärde, men här uttrycker hon sig oklart:

"This money, which capital has set circulating, first fullfils its primary function in the exchange with labour power, but subsequently, by mediation of the state, it begins an entirely new career. A new purchasing power, belonging with neither labour nor capital....and thus it offers capital new opportunities for creating and realising surplus value." (s.464)

Min analys ovan visar dock att det enda som händer i detta fall är att en del av totalproduktens bruksvärdeform förändrats: 100 Km förvandlas till vapen och 71,5 Pm som tidigare producerades för Km-sektorn nu produceras för vapenindustrin.

RL tar också upp beskattningen av enkla varuproducenter, fr. a. bönderna, för militära ändamål. Här konstaterar hon helt riktigt att det tendensiellt påtvingar bönderna varuproduktion, men detta gäller oavsett den bruksvärdemässiga användningen av beskattningen (se f.ö. RL:s empiriska exempel från Egypten och Turkiet (s.36-37 i uppsatsen) Vidare samlas köpkraft som tidigare varit spridd på många händer i en enda köparens hand, statens, och som sådan lättare att påverka och, kontrollera för kapitalet.

"All other attempts to expand markets and set up operational bases for capital largely depend on historical, social and political factors beyond the control of capital, whereas production for militarism represents a province whose regular and progressive expansion seems primarily determined by capital itself." (s.466)

Såttillvida är detta en riktig anmärkning, men den gäller alla skatter och statsutgifter som genererar en efterfrågan på varor och är alltså på intet sätt exklusiv för statens militärutgifter.

AVDELNING 3

Orsaker och slutsatser

1. ORSAKER TILL ROSA LUXEMBURGS ACKUMULATIONSTEORI

RL skrev "Kapitalackumulationen" 1913 i en tid då det första världskriget stod för dörren men då motsättningen inom den internationella arbetarrörelsen mellan två oförenliga linjer allt klarare utkristalliserades. RL:s ackumulationsteori utvecklades medvetet som en del i revolutionärernas politiska och ideologiska kamp mot revisionister och reformister. Endast med kännedom om detta blir hennes teori förklarlig.

Redan i den tidiga polemiken mot E. Bernstein i skriften "Socialreform och revolution (1899)" utgör den centrala angreppspunkten att Bernstein förnekar teorin om sammanbrottet för kapitalismen. Därmed menar RL, att Bernstein övergivit socialismens objektiva grund:

"Av socialismens teoretiska fundament återstår då blott proletariatets klassmedvetande. Men klassmedvetandet är i det givna fallet inte helt enkelt en inre spegelbild av kapitalismens alltmer tillspetsade motsättningar och av dess förestående undergång....utan det är endast ett ideal, vars förmåga att övertyga beror av dess egen förmodade, fullkomlighet" (Socialreform och revolution", s. 30-31 publicerad i "Jag var, jag är, jag blir", Bo Cavefors Bokförlag)

Därmed, menar RL, upphör socialismen att vara en historisk nödvändighet och förvandlas bara till fromma förhoppningar, utopier. När sammanbrottsteorin överges rasar bit för bit hela den socialistiska kritiken av kapitalismen sönder och samman. Det börjar med att slutmålet överges till förmån för rörelsen, men eftersom ingen socialistisk rörelse kan existera utan ett socialistiskt slutmål måste också själva rörelsen gå under menar RL. Teorin om sammanbrottet var och förblev en absolut nödvändighet för RL.

Hennes teori "Kapitalackumulationen" har därför sin utgångspunkt här. I kritik mot revisionisternas tilltro till kapitalismens anpassningsförmåga måste RL:s teori bli en teori om kapitalismens sammanbrott. Men dessvärre söker hon sin kristeori på fel ställe¹⁰ och i avsaknad av en klar förståelse för den teoretiska strukturen i "Kapitalet". Hon följer revisionisterna (fr.a. Tugan-Baranovskij) i spåren när hon utgår från reproduktionsschemana hos Marx i K2 i sin teoribildning. Och just därför att man inte på denna abstraktionsnivå kan använda teorin för att fastställa om reproduktion sker balanserat i verkligheten eller ej, eller om obalans med nödvändighet måste uppkomma, är det möjligt om man tror att schemana kan tillämpas direkt på verkligheten, att komma fram till helt motsatta resultat. Under inflytande av samtidens erkänt ledande marxistiske teoretiker Karl Kautsky, som – trots Marx' kritik³ – formulerade kristeorin som en underkonsumtionsteori, och därvid anknöt till de förmarxistiska kristeorierna som ju var underkonsumtionsteorier, utvecklar också RL sin teori som en underkonsumtionsteori.

I båda dessa avseendens 1/ utgångspunkten i reproduktionsschemana och oförståelsen för "Kapitalets" teoretiska struktur, samt, 2/ formuleringen av en kristeori som en underkonsumtionsteori är RL bunden av sin samtid och dess begränsningar. När sedan iakttagelserna av verkligheten tycktes bekräfta teorin – imperialismens och kolonialismens framväxt, de tilltagande motsättningarna mellan klasser och nationer, det militära våldets eskalering och hotet om

ett katastrofalt världskrig – var det inte så oförklarligt att RL kunde utveckla sin felaktiga ackumulationsteori.

2. SLUTSATSER FÖR UTARBETANDET AV EN KRISTEORI

I ”Kapitalets” tre delar står inte någon samlad kristeori att finna. Däremot finns på flera ställen och på olika abstraktionsnivåer element till en sådan teori. Redan i första avdelningen av K1, ”Vara och pengar”, påpekar Marx att varans uppdelning i värde och bruksvärde, som i varucirkulationen manifesteras i två motsatta rörelser som kompletterar varandra, Vara – Pengar, och Pengar – Vara, Köp och Försäljning, en rörelse, vars två skilda faser kan åtskiljas i tiden vilket möjliggör försäljning utan åtföljande köp, och därmed en möjlighet till stockning, obalans utbud – efterfrågan, denna varans dubbelkaraktär bär redan i sig på möjligheten till kriser. (se K1, s.127-128).

På liknande sätt klargör Marx' analys av enkel och utvidgad reproduktion i K2 att stränga villkor måste uppfyllas för att en balanserad, störningsfri reproduktionsprocess ska äga rum, att balansen m.a.o. är mycket skör och därför är öppen för ett stort antal störningsmöjligheter. Obalansens möjlighet ter sig därför mer sannolik än balansen. Men på denna abstraktionsnivå är obalansen, krisen, ännu inte en av inre motsättningar framdriven logisk nödvändighet, utan, bara en möjlighet av tillfällig art kan lösas med lämpliga korrigeringsrörelser.

Först med analysen i tredje avdelningen av K3, ”Lagen om profitkvotens fallande tendens”, når Marx fram till en nivå där krisen framträder som en nödvändig följd av det kapitalistiska produktionssättets inre motsägelser. Men inte heller i och med detta är en samlad kristeori utvecklad, bara de fundamentala byggstenarna. Utarbetandet av en ackumulations- och kristeori måste i st.f. att som RL ta sin utgångspunkt i ett enskilt avsnitt i ”Kapitalet” utgå från hela verket och börja med att sammanfatta de grundelement till en sådan teori som där ges. Då nu ”Kapitalet” varken kan betraktas som en färdig eller som en fullständig teori om det kapitalistiska produktionssättet räcker inte detta. I Marx' plan för sitt teoretiska projekt ingick, som nämnts tidigare, också staten, internationell handel och världsmarknaden. Kanske finns det ännu fler områden som måste inbegripas i analysen. I en sådan kristeori finns det säkert anledning att återkomma till reproduktionsschemana från K2 men nu på en mer konkret nivå.

Utarbetandet av en kristeori måste sedan utgå från främst två områden: dels en kritik av de ackumulations- och kristeorier som utvecklats efter Marx (där RL:s teori bara är en bland andra) och dels ett omfattande studium av de kriser som ägt rum.

NOTER

1/ Kungariket Polen eller Kongress-Polen, som det också kallades eftersom det bildades efter Wien-kongressen 1815 inbegrep huvuddelen av den polska nationen.

2/ Se E. Mandel: Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen”, s.10 (Röda Bokförlaget)

3/Det är en ren tautologi att påstå, att kriserna uppkommer av brist på köpkraftig konsumtion eller köpkraftiga konsumenter. Några andra konsumtionsformer än betalande känner det kapitalistiska systemet inte till, undantagandes de sub forma pauperis eller ”tjuvarnas”. Att varor är osäljbara, betyder inget annat än att inga solventa köpare eller konsumenter funnits (vare sig produkterna i sista hand är avsedda för den produktiva eller den enskilda konsumtionens behov). Men om man vill ge denna tautologi ett sken av djupare motivering genom att säga, att arbetarna får för liten del av sin egen produkt, och att det onda alltså bleve avhjälpt, om de finge en större andel av

produkten, alltså högre lön, så kan denna åsikt bemötas med anmärkningen att varje kris förberedes just av en period med stigande arbetslöshet, då arbetarklassen i verkligheten får en större andel i den del av årsprodukten, som är avsedd för konsumtion. Denna period måste tvärtom – som dessa riddare av det sunda och ”enkla”(!) människoförnuftet ser saken – förhindra krisen. Det verkar alltså, som om den kapitalistiska produktionen innesluter betingelser, oberoende av den goda eller onda viljan, vilka endast tillfälligt medger denna relativa förbättring för arbetarklassen och alltid endast såsom en stormvarning inför den annalkande krisen.” (K2, s.361)

4/ Tugan-Baranovskij: ”Studier i Englands handelskrisers teori och historia”(1901) och ”Marxismens teoretiska grundvalar” (1905)

5/ Kautskys artiklar presenterades i ”Neue Zeit” 1902

6/ Friedrich Hegel (1770-1831), tysk filosof, vars dialektik utgör en av utgångspunkterna för Marx tänkande.

7/ Marx avsnitt i K2, s.287-298 och s.409-419 är snårigt skrivet, varför jag gör en egen framställning.

8/ Marx' exempel utgår från lika sammansättning i båda avdelningarna, c:v, lika med 4:1, vilket är bättre ur metodsynpunkt eftersom det tillåter varorna att säljas till sina värden. RL:s sifferexempel är orealistiskt då profitkvoten, $m:c+v$ blir olika i Avd. I och II. I verkligheten skulle profitkvoternas utjämning leda till produktionspriser som avviker från de i exemplet angivna värdena. Men, föralldel, lät oss här bortse från det.

9/ ”De hittillsvarande medelstånden, de små industriidkarna, köpmännen och räntetagarna, hantverkarna och bönderna, alla dessa klasser sjunker ner i proletariatet, dels därför att deras lilla kapital icke räcker till för drift av storindustri och dukar under i konkurrensen med de större kapitalisterna, dels därför att deras speciella skicklighet blir värdelös genom nya produktionsätt. Så rekryteras proletariatet ur befolkningens alla kretsar.”(ur Kommunistiska Manifestet”, s.24, Arbetarkulturs förlag, 1947)

10/ I ”Anti-Critique” avvisar RL t.ex. uttryckligen profitkvotens fallande tendens som krisorsak (fotnot s.76)

LITTERATURHÄNVISNINGAR

Rosa Luxemburg; ”The accumulation of Capital”(Routledge & Kegan Paul,1971)

”The accumulation of capital – An anti-critique” (”Anti-Critique”), (Monthly Review Press, 1972)

”Sociala reformer eller revolution?” ur ”Jag var, jag är, jag blir” (Bo Cavefors Bokförlag, 1966)

Karl Marx: ”Kapitalet del 1,2,3 (Bo Cavefors Bokförlag/ Clarté)

”Inledning till, kritiken av den politiska ekonomin (ur ”Marx-Engels Skrifter i urval: Ekon. skrifter, Bo Cavefors Bokförlag)

”Kommunistiska Manifestet” (Arbetarkultur 1947)

Johan Fornäs m.fl.: ”Fotfolkets Marxistiska Grundcirklar -en samling studiematerial (Göteborg 1982)

Anwar Shaikh: ”An Introduction to the History of Crises Theories”

Rudolf Sichel: Leseanleitung in den marxschen Reproduktionsschemata”

Tom Kemp: ”Teorier om imperialismen” (Rabén&Sjögren 1972)

C Napoleoni; ”Smith, Ricardo and Marx (Oxford: Cecil Blackwell 1975)

J.Hunt/ H J Sherman; ”Economics. An Introduction to Traditional and Radical Views” Harper and Row 1961)

Barber: ”De ekonomiska idéernas historia” (Aldus 1971)